

Příspěvky k dějinám vzniku a vývoje svépomocných a vzdělávacích snah českých v l. 1860—1873.*)

K devadesátému výročí narozenin Vojty Náprstka.

Václav Jíra.

I. Ú v o d.**)

Všechna veliká hnutí myšlenková šla ruku v ruce s proměnami hospodářského dění. Racionalistický absolutism rozkvetl a zašel s fysiokratismem a veliká revoluce francouzská, stvořivši střední stav, dala podmínky k rozkvětu politického i hospodářského liberalismu. Také všechna národní obrození vyvíjela se podporována jsouce zmocněnými stavy hospodářství národů. Jen naše obrození vypadlo jaksi z rámce podobných procesů obrodných, jimiž prošel snad každý národ evropský.

Naše obrození zahájeno bylo nesmělým navazováním přervaných osnov ve vývoji národního kmene českého v tichých pracovních učenců, zavedených spíše historií — ideou »jakéhosi« státu českého, ne jako výslednice tvořivých mohutností národního kmene, nýbrž schematu, zkratky mumie bezbarvého státu. Avšak vývoj jde dále; znenáhla neživou tkání prolíná chvění živého organismu, probleskují jiskérky zdravého národního vědomí a citění — a lidé jdou a píší necenné jinak rýmovacky a skládanky jazykem a duchem národním; vědci vycházejí ze svých slují a píší traktáty i fascikle proniknuté jímavou ve své naivitě věrou a láskou k národu, drobní popularisátoři a apoštolé vycházejí mezi lid, káží, burcují a vyrývají úrodné brázdy v myšlení lidu — je to překrásné jitro probuzeného národa v širokém, ještě nespalujícím proudu slunce.

A zatím co přezrává reakční system Metternichův-Sedlitzkého a drolí se jeho sloupy byrokratické, vyspívá v českém národě mladá kultura politická, jež pak v převratném roce osmačtyřicátém omládlému na chvíli Rakousku dává řadu nejlepších politiků. A to ještě po hospodářské obrodě národa není ani stopy. Lidé, kteří jsou pak v dějinném našem vývoji nositeli hospodářského obrození, sledují — mládi příliš — jen skoro fan-

*) Panu prof. Dru Josefu Grubrovi věnuje oddaný žák.

**) Tato stať je pouhým ukazatelem cesty budoucím pracovníkům o dějinách českého hospodářství. Literatury o předmětu tom není, a materiálu v po-
hnuté době nebylo lze dostati v dostatečné míře. Ze zásadních důvodů vyhýbám se běžné citaci. Pokud možno, uvádím partie, z pramenů authenticky snadno sro-
umitelně je vyznačiv. Častější zkratky Srb.: Srbova monografie o Frant. Ši-
máčkovi; Pam.: Památník třicetileté činnosti býv. amerického klubu dam; Scrp.:
Scrapbooky z knihovny Náprstkova Průmyslového Musea. Práce umožněna mi
byla hlavně laskavostí ředitele Náprstkova Prům. Musea p. Jos. Ludv. Kottnera
a slečny knihovní Marie Kriseové, kteříž umožnili mi v nepřístupné nyní knihovně
studia, začož jim vzdávám vřelé díky.

tastické cíle politické (prokážeme u Náprstka). — Tropicky bujná vegetace moderních hesel i idejí vypučevší roku osmačtyřicátého přinesla teprve v druhém květu hospodářské ovoce. Bylo nutno, aby přišla druhá reakční éra, jejíž tlak přiměl politiky, aby hledali jiné cesty a jiné cíle. A na sklonku této druhé reakční periody objevují se už symptomy zdravých snah hospodářských, vystupuje Šimáček, v tichu pracuje Náprstek, a po křídě Bachovštiny takřka rázem vyproudí nový ruch politický i kulturní. Zdvihá se heslo: Vlastní silou, vyznačuje nutnost rozšíření vzdělání na všechny obory záměrné činnosti lidské, vytyčují se směrnice pro další vývoj kulturně hospodářský. Do starých organismů vlévá se nová, zdravá krev (Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách, Hospodářská společnost), částečně novými drahami postupuje práce našich průkopníků. Vyšetřiti tyto dráhy, vyšetřiti cíle, změřiti rozpětí mezi skutečností drah a ideou cíle, ohodnotiti dosažené výsledky — vše, pokud nám postačí síly, bude naším úkolem. Práce sama ovšem nebude leč pokusem o splnění tohoto úkolu, pokud toho pohnuté poměry, síly každého pracovníka, tedy i autora ochromující, dovolí.

II. Frant. Šimáček a Posel z Prahy. — Jednota průmyslová. — Hospodářské společnosti.

... Žijeme zde nejneutěšenější život, jaký vůbec jest. Žádný paprsek naděje nevniká v náš duševní žalář... Kdežto jsme my přinesli tolik obětí ne snad partikulárnímu, nýbrž skutečnému rakouskému vlastenectví, jsme nyní prohlášeni téměř za lumpy a marně se ohlížíme po dnešních poctivých lidech... (Srb.) Slova, jichž užil dr. Pinkas v listě Havlíčkovi do Brixenu, charakterisují velmi dobře české poměry za dnů Bachových. Všude bylo těžce pocítovati tvrdé dusno reakce. Poctivec vyhýbal se poctivci, aby nezavdal bdělým státním orgánům záminky k zakročení. Každý bál se říci veřejně upřímné slovo a lidé raději vůbec nemluvili. Abstinence našich znamenitých lidí z osmačtyřicátníků byla taková, že na př. pohřbu Havlíčkova se zúčastnila jen — Božena Němcová. A to jí bylo zazlíváno.

Za těchto těžkých poměrů mladý člověk,*) František Šimáček, promluvil své slovo. Nevystoupil jaksi z řad, už to by bylo odvažné, nýbrž dokonce odvažil se činu nejsmělejšího, nad nímž česká veřejnost trnula — pokusil se vydávat český list. Bylo ovšem výhodou, že byl mlád, nebyl dosud na indexu policejním, jako všichni naši přední lidé (i Palacký), kteří byli pozornosti pražské policie zvlášť doporučení ministerstvem vnitra jakožto

*) František Šimáček narodil se 2. prosince 1834 v Labském Kostelci. Střední školu studoval v Praze, pak studoval na polytechnice, načež přestoupil na učitelský ústav v Budči. Již od r. 1853 psal do Zlatých klasů a Pražských Novin. Ukazoval zejména na důležitost spolčování našich rolníků k větším podnikům hospodářským, které jsou v rukou cizinců.

idé na výsost podezřelí a nebezpeční, ale mládí zase mohlo mu býti těžkým nebezpečenstvím — utopismem a radikalismem. Ale Šimáček dokázal vzácný v mládí dar — klidný, kritický postřeh, smysl pro reální cíle a reální cesty k nim. Nehlásí se k fanfárám z let osmačtyřicátých, nesní a nekáže politickou revoluci, tuší, že národ má jinou zbraň účinnou, již zajistí si půdu pod nohama a existenci svou, odvrát od fantastických hesel a vytrvalou práci »praktickou« za získáním a zvýšením jistého blahobytu hmotného a duševního. Pro tento program neměli lidé čeští mnoho porozumění. Přezdívali mu blahobytníkům, vytýkali, že chce, aby národ utonul v materialismu. Namítali mu, že národ v pryé řadě musí se domáhat svobody a pak se vše ostatní dostaví. Šimáček však neustoupil. Sám vykládá v pozdější vzpomínce, za jakých trudných poměrů odhodlal se r. 1856 vydávati Posla z Prahy: »... spatřili jsme lid selský úpěti pod břemenem poroby úřednické, viděli jsme lid městský víc a více upadati a druhdy bojovníky samostatnosti občanské a hajitele svobody v katany její se měniti, platnost svou plazivostí, nerázností, hnusným pokrytectvím a farizejstvím podkopávati, za hvězdičkami a kordy se honiti, prací počestnou a poctivou opovrhovati, v ostruhách a šavli jedině moc a slávu vyhledávati... Viděli jsme zvrhlost národní všade...« (Srb.)

Dne 1. ledna 1857 vydal Frant. Šimáček první svazek svého časopisu, kryje se pseudonymem Vojtěch Bělák. Jméno časopisu bylo: Posel z Prahy. Spis užitečný, zábavně poučný pro město i ves. Redaktor Vojtěch Bělák. Motto: Spojenými silami. Práce rodí zámožnost a sílu. Vládní orgány činily časopisu nesnáze. Šimáček nesměl vydávati Posla jako časopis, nýbrž jako knihu. Měl tedy Posel povahu revue, jež vycházela desetkrát v roce. Obsah byl s počátku velmi prostý, ale náměty jím dané byly velice plodné. Šimáček v něm podněcoval k sdružování, působením jeho povstaly po pádu reakce spolky potravní, řemeslnické, výrobní, rolnické, hospodářské, školské. Vůbec Šimáček věnoval hned od počátku bedlivou pozornost školství. Chtěl novou organizaci školy střední, průmyslová učiliště, navrhoval zavedení opakovacích hodin pro učně. Nikdy nepustil škol se zřetele. Nabádá k průmyslu: Buď průmyslný! V tom je naše spasení. Průmysl rodí zámožnost, rodí sílu, rodí uvědomění. František Šimáček byl si vědom významu Jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách. S radostí uvítal r. 1857 zahájení průmyslové školy. Jednota byla ovládána dříve živlem německým, v letech 1848—9 pronikli do ní Češi jako Rieger, Trojan a jiní. Posléze dobytá byla Čechům prof. Skuherským. Také na význam toho činu Šimáček upozorňoval. Doporučoval její podniky, její přednášky »prostonárodní«. Průmyslová škola, podporovaná Jednotou, obcí a sněmem, prospívala, r. 1863 měla už 600 žáků a kolejné obnášelo 25 kr. za týdní hodinu po celý půlrok, r. 1863 otevřena nová škola řemeslnická (v říjnu). Také Náprstek toho roku přednášel v Jednotě o hamburské výstavě. — Za Bachovy reakce

nická je pramalá: přihlásilo se jen šest jinochů. Na téže schůzce vykládá Berger o své cestě do Německa. Tam se mu otevřely oči. Staví falcké malorolníky za vzor našim, zdůrazňuje nutnost hospodářského vzdělávání a solidární svépomoci. Rolnictvo musí zachováti stejný krok s rozvojem průmyslu. Schůzky v Ounošti 15. května 1860 konané účastní se Šimáček referátem k otázce: Jaké výhody vyplývají ze scelování pozemků a jaké jsou překážky provedení jeho? Šimáček vidí hlavní překážky v nesjednocenosti a nesvornosti občanstva, v nevraživosti mezi jednotlivci a sobeckosti skupin. Tu třeba, aby zákon podroboval menšinu většině. V Sasku v letech 1834—1854 sceleno 469 obcí. Ve vévodství nassavském z 300 obcí sceleno 200. Království pruské volí cestu odlučování společných polností a dává náhradu za podíl v scelených pozemcích. U nás*) je největší překážkou nedostatek zákona, neboť nerozum, hloupost, zlá vůle dovedou nejlepší úmysly zničit. Vývody Šimáčkovy byly shromážděním uznány a rozhodnuto, aby byla podána žádost za zákon k vládě.

Dne 3. září 1860 byla v Jičíně uspořádána výstavka dobytka, polních i zahradních plodin a domácího i hospodářského náradí. Pak už bylo hospodářských výstav více. Zejména se zdařily výstavy nechanická, pardubická a poděbradská. Také později založená hospodářská škola v Stěžerách vykazovala krásné úspěchy. I organizačně se hospodářský spolek rozmáhal; r. 1863 měl už 13 filiálních jednot.**)

III. Fr. Šimáček a záloženský ruch český.

Velmi hojné a blízké — řekli bychom skoro intimní — byly vztahy Šimáčkovy k našim záložnám. Byl jim takořka otcem. On je do života vyvolal, on mnohým z nich návrhy na stanovy pracoval,**) od některých i čestným členem byl jmenován.†) Snad by

mětů (opakování). Po roce bude konána veřejná zkouška před valným shromážděním. V druhém roce budou všichni chovanci zasvěceni do zlepšeného chlévního, lučního i obilního hospodaření; výtečných bude užito jako dozorců a zasvěceni budou do vedení hospodářských knih. Po roce se podrobí nové zkoušce a obdrží výuční list.

*) První scelování u nás bylo provedeno z iniciativy soukromé osoby: na Moravě v Záhlinicích přičiněním rolníka Skopalíka — ovšem s velikými potížemi.

**) Filiální jednoty: 1. mladoboleslavská: 7 odborů — 931 člen, 2. budějovická: 228 členů, 3. čáslavská: 4 odbory — 387 členů, 4. chebská: 91 člen, 5. chrudimská: 7 odborů — 641 člen, 6. jičínská: 120 členů, 7. královéhradecká: 5 odborů — 863 členi, 8. liberecká: 179 členů, 9. litoměřická: 9 odborů — 671 člen, 10. písecká: 9 odborů — 638 členů, 11. plzeňská: 6 odborů — 1014 členů, 12. pražská: 20 odborů — 2186 členů, 13. žatecká: 12 odborů — 771 člen.

***). Vlašimská záložna založena byla — dle svého přiznání — pod vlivem působení Šimáčkova (Srb). Záložna zaslala mu stanovy, aby je upravil. Šimáček navrhl jí 6% úrok a 2% provise.

†) Tak na př. záložna Čáslavská. Již v. 1862 jmenovala tato záložna Šimáčka svým čestným členem.

nická je pramalá: přihlásilo se jen šest jinochů. Na téže schůzce vykládá Berger o své cestě do Německa. Tam se mu otevřely oči. Staví falcké malorolníky za vzor našim, zdůrazňuje nutnost hospodářského vzdělávání a solidární svépomoci. Rolnictvo musí zachovati stejný krok s rozvojem průmyslu. Schůzky v Ounošti 15. května 1860 konané účastní se Šimáček referátem k otázce: Jaké výhody vyplývají ze scelování pozemků a jaké jsou překážky provedení jeho? Šimáček vidí hlavní překážky v nesjednocenosti a nesvornosti občanstva, v nevraživosti mezi jednotlivci a sobeckosti skupin. Tu třeba, aby zákon podroboval menšinu většině. V Sasku v letech 1834—1854 sceleno 469 obcí. Ve vévodství nassavském z 300 obcí sceleno 200. Království pruské volí cestu odlučování společných polností a dává náhradu za podíl v scelených pozemcích. U nás*) je největší překážkou nedostatek zákona, neboť nerozum, hloupost, zlá vůle dovedou nejlepší úmysly zničit. Vývody Šimáčkovy byly shromážděním uznány a rozhodnuto, aby byla podána žádost za zákon k vládě.

Dne 3. září 1860 byla v Jičíně uspořádána výstavka dobytka, polních i zahradních plodin a domácího i hospodářského nářadí. Pak už bylo hospodářských výstav více. Zejména se zdařily výstavy nechanická, pardubická a poděbradská. Také později založená hospodářská škola v Stěžerách vykazovala krásné úspěchy. I organizačně se hospodářský spolek vzrůstal; r. 1863 měl už 13 filiálních jednot.**)

III. Fr. Šimáček a záloženský ruch český.

Velmi hojné a blízké — řekli bychom skoro intimní — byly vztahy Šimáčkovy k našim záložnám. Byl jim takořka otcem. On je do života vyvolal, on mnohým z nich návrhy na stanovy pracoval,**) od některých i čestným členem byl jmenován.†) Snad by

mětů (opakování). Po roce bude konána veřejná zkouška před valným shromážděním. V druhém roce budou všichni chovanci zasvěceni do zlepšeného chlévního, lučního i obilního hospodaření; výtečných bude užito jako dozorců a zasvěceni budou do vedení hospodářských knih. Po roce se podrobí nové zkoušce a obdrží výuční list.

*) První scelování u nás bylo provedeno z iniciativy soukromé osoby: na Moravě v Záhlnicích přičiněním rolníka Skopalíka — ovšem s velikými potížemi.

**) Filiální jednoty: 1. mladoboleslavská: 7 odborů — 931 člen, 2. budějovická: 228 členů, 3. čáslavská: 4 odbory — 387 členů, 4. chebská: 91 člen, 5. chrudimská: 7 odborů — 641 člen, 6. jičínská: 120 členů, 7. královéhradecká: 5 odborů — 863 členi, 8. liberecká 179 členů, 9. litoměřická: 9 odborů — 671 člen, 10. písecká: 9 odborů — 638 členů, 11. plzeňská: 6 odborů — 1014 členů, 12. pražská: 20 odborů — 2186 členů, 13. zatecká: 12 odborů — 771 člen.

***). Vlašimská záložna založena byla — dle svého přiznání — pod vlivem působení Šimáčkova (Srb). Záložna zaslala mu stanovy, aby je upravil. Šimáček navrhl jí 6% úrok a 2% provise.

†) Tak na př. záložna Čáslavská. Již v. 1862 jmenovala tato záložna Šimáčka svým čestným členem.

nás opravdu zaráželo, jak možno, aby člověk mladý takovým vlivem působil, takové složité organismy k životu probouzel. Uvažme však, že v době, kdy množství dychtivě čekalo na povznášející, zápalné slovo, byl Šimáček jediný, kdo se odvážil promluvit tak, jak tenkrát lid si přál a chtěl slyšet. Šimáček také dovedl přiložit ruku k dílu, což teprve bylo vítáno.

Již v č. 4. »Posla z Prahy« v květnu r. 1857 vykládá jakýsi Tadeáš Rozoumek v článku »Záložní kasy, ústavy k spomožení stavu pracovnímu čili cesta k nabytí zámožnosti« populárně výhody svépomocných záložen. Důkaz autorství Šimáčkova by nebyl nesešný; článek tento — dle mínění Srbova — měl vliv na zakládání záložen v českých krajinách, jak se staří zakladatelé záložen sami přiznali.

O účelu záložen uvažuje Šimáček v č. 7. »Posla z Prahy« (r. 1858) v článku nadepsaném »Záložní či výpomocné ústavy k zvelebení a povznesení stavu živnostního«. Účelem jejich jest síliti živnostníka, aby »potřebných do živnosti peněz nemusil hledati u lichvářů a za drahý úrok přijímati«. A v »Poslu« r. 1859 č. 23. praví: »Nuže, přátelé, rozum, práce, záložní kasy — či peníze, to je živnostenská trojice... U nás schází první a poslední... Skutečně náležité vědomosti scházejí. Dejž Bůh, aby jimi řemeslnické školy povstati majíce děti naše vystrojily! A co se kapitálu týče: Co se nezdaří jednomu, zdaří se mnohým a všem... A na tom spočívá celá bytost záložních kas; ony slučují řemeslníky a vůbec živnostníky v jeden celek a činí zájmy jednoho zájmy všech a zájmy všech věcí jednoho, t. j. ony spočívají na vzájemnosti, vespolečnosti — všichni údové se společně za sebe zavazují.«

Šimáček si stále všímá ruchu záloženského. Skoro každé číslo »Posla z Prahy« je dokladem zájmu jeho. K němu družil se dr. Kodým v »Hospodářských Novinách« a dr. Čupr. R. 1861 bylo záloženo v Čechách i na Moravě 22, r. 1862 40; v letech 1863 až 1864 už přes 80. Po znovuoobnovení »Posla« v r. 1863 popřává Šimáček v každém čísle místo záložnám: uveřejňuje výkazy o činnosti jednotlivých záložen,*) způsob a okolnosti vzniku jejich vy-

*) Údaje některých záložen: záložna Holická, zal. 27. prosince 1860, koncem r. 1862 čítala 215 údů. Netolická, zal. 7. ledna 1862, do konce 1862 čítala 116 údů, výpůjček celkem 6760 zl., vráceno 2310 zl. Příbramská, zal. 12. ledna 1862, čítá 100 údů; vklady údů 2502·70 zl., výpůjčky 4449 zl., splaceno půjček v obnosu 2309 zl. Pardubická má vkladů 3143·30 zl. + 8334·99 zl., výpůjčky 2716·48 zl. Nymburská vkladů za 2047·84½ zl.; půjček 19·417 zl. a splaceno půjček v celkovém obnosu 16·012·50 zl. Sedlečská záložna založena 8. pros. 1862; stěhuje si na netečnost řemeslnictva a okolí sedlečského. Vklady 1285·65½ zl., půjčeno 1340 zl. Vamberecká měla potíže při zakládání; 30. září 1863 měla 62 údů. Čelakovická 11. února 1863 definitivně ustavena. Vklady obnášely 3232·23 zl., splacených půjček bylo 2439 zl., vypůjčeno 3362·50 zl. Milevská měla vkladů 1920 zl., výpůjček za 3880 zl., splaceno 3002 zl. Veselská: vklady 4182·13 zl., výpůjčky 5544 zl., splaceno 2143 zl. Tábořská: vklady 6453·89 zl., výpůjčky 10·032 zl. 60 kr., splaceno 4191·68 zl. Počátecká: vklady: 10·200·99 zl.,

ličuje, kvituje, kdo si zásluhy získal, udávají se místa, kde už záložny jsou. R. 1863 byly záložny v místech: Přerově, České Třebové, Králové Dvoře, Mělníku, České Skalici, Nymburku, Rožmitálu, Vltavském Týně, Milevsku, Lomnici, Lysé, Pelhřimově, Holicích, Pardubicích, Čáslavi, Heřmanově Městci, Blatné, Benátkách, Bechyni, Kostelci n. O., Domažlicích, Veselí nad Lužnicí, Táboře, Vamberku, Vlašimi, Karlíně, Smíchově, Soběslavi, Písku, Berouně, Jičíně, Králové Hradci, Turnově, Sobotce, Ml. Boleslavi, Kutné Hoře, Klatovech, Plzni, Ledči, Humpolci, Poličce, Dolním Bousově, Sadské, Čelakovicích, Poděbradech, Sedlci, Jílovém, Černém Kostelci, Labském Kostelci, Říčanech, Mnichově Hradišti, Březnici, Holešově, Počátkách, Královicích, Vodňanech, Nasavrkách, Bohdanči, Netolicích, Příbrami, Kolíně, Dobrušce, Jaro-
měři, Golčově Jeníkově, Rokycanech, Rakovníku, Bydžově, Libochovicích, Sušici, Hlinsku, Mšeně.

R. 1865 utvořil se ústřední výbor založen v Praze, jehož členy byli také bystrý pracovník Tomáš Novotný ze záložny Smíchovské a Šimáček. Sjezdová usnesení prohlásila »Posla z Prahy« za orgán založen českomoravských*) a uložila ústřednímu výboru, aby přikročil k zřízení několika nových záložen v Praze.**)

Právní povaha záložen byla změněna zákonem ze dne 9. dubna 1873, dle něhož se záložny ustaviti měly ve společenstva. Záložny byly na vahách, mají-li se na základě tohoto zákona rekonstruovati čili nic. Aby jim toto rozhodování usnadnil, pořídil Šimáček spis pod titulem »Zákon o svépomocných spolcích« (Srb). Spis obsahuje výklad o podstatě a výhodách spolků těch, o původu, rozšíření a působnosti jejich, přehled úpravy otázky o zákonodárství evropského, o nedostatecích našeho zákona, ale doporučuje postavení se záložen na půdu zákona. Na to podává se znění zákona zároveň opatřené vysvětlivkami, které byly přehlédnuty profesorem Randou.***) Na konec přiložil Šimáček vzor sta-

vypůjčeno 14.866 zl., splaceno 8341 zl. Březnická založena v září 1862, čítala 140 údů, vkladů 3763·47½ zl., výpůjček 3352 zl. Rožmitálská založena r. 1862, měla ve vkladech 3027·70 zl., ve výpůjčkách 5102 zl., splaceno 1900 zl. Humpolecká založena r. 1861; měla 72 údů. Bechyňská ve vkladech 967·35 + 23.132·10 zl., ve výpůjčkách 23.471 zl. Roudnická ve vkladech 114.690·34 zl., půjčeno 204.695 zl., splaceno 123.289 zl. Nasavrcká založena v červnu 1861, ve vkladech 6338·61 zl., ve výpůjčkách 5896·50 zl., splaceno 2093 zl. Bohdanečská založena už r. 1860. Vodňanská měla v půjčkách uloženo 100.000 zl. Heřmanoměstská založena r. 1861. Kralovická založena 1. března 1862, ve vkladech má 2555·48 zl., ve výpůjčkách 3380 zl., splaceno 961 zl. V Plzni 1. listopadu 1863, v Hořicích založ. 20. pros. 1863.

*) Orgán byl ohrožen ze stranických důvodů (Šimáčkovi konečně vytýkáno, že není ryba ani rak), teprve olomoucký profesor Demel s moravskými účastníky sjezdu rázně se zastal Šimáčka. (Srb.)

**) Podarilo se teprve r. 1869.

***) Randa vyslovil se o spisu Šimáčkově: »Neznám vedle proslulých spisů Schulze-Delitzschových knihy, která by s takovou horlivostí a láskou k věci probírala předměty, o kterých důvěrníkům záložen přemítati jest.« (Srb.)

nov pro záložny a potravní spolky a vzor listiny k zápisu do rejstříku společenstev. — Kniha měla význam: Sjezd založen českých v Benešově dne 5. října 1873 řešil otázky souvisící se zákonem z 9. dubna 1873 a hovořil o názorech a návrzích v knize Šimáčkově.

(Pokračování.)

Vývoj sociálních ideí a hnutí.

Populární nástin.

12. Utopie.

Žaloby poddaných, trpících zvláště od konce středověku útlakem vrchnostenským i břemeny veřejnými, docházely pozorného sluchu zejména u učených ideologů-humanistů, kteří nebyli jen učitelé a spisovateli, nýbrž i úředníky a rádci královskými. Od 16. století humanisté všech národů zabývají se problémem, jak nejlépe panovník by měl vládnouti, studium Platona, hluboká nevole nad zkažeností doby, hospodářská tíseň, ustavičné války a revoluce náboženské i politické vyvolávají žíravé kritiky platných řádů hospodářských a právních i zároveň živá líčení vybájených států, v nichž žádoucí změny řádu právního, hospodářského a společenského předpokládají se, jako by již byly provedeny, a nové ideální řády uvádějí se ve srovnání s poměry skutečnými. Kdežto křesťanský středověk nezplodil jediné sociální utopie — utopie Françoise Petra de Bosco (Pierre Dubois) »De recuperatione terrae sacrae« (znovudobytí svaté země) je svými velkolepými, avšak neproveditelnými politickými plány sice opravdovou utopií, avšak politickou, nikoliv sociální — v době renesance s jejím uvolňováním starých přísných pojmů objevuje se první skvělý představitel a spolu vzor všech pozdějších »státních románů«, T o m á š M o r u s.

Morus, nar. r. 1478 jakožto syn královského sudího, již v 14. roce věku dostal se do domácnosti vynikajícího státníka kardinála Mortona, z jehož podnětu oddal se studiím humanistickým na universitě oxfordské, záhy však po vůli otcově věnoval se právům, stal se r. 1501 právním zástupcem, již v 20. roce byl zvolen do parlamentu, r. 1515 byl v královském poselstvu ve Flandrech k vůli obchodní smlouvě, r. 1529 stal se lordem kancléřem Anglie, první v tomto vysokém státním úřadě, kdo nepřináležel ani vysokému duchovenstvu ani vysoké šlechtě. Nějakou dobu byl také mluvčím (předsedou) parlamentu. Všude osvědčil se jako muž nejušlechtilejšího smýšlení a nejpevnějšího charakteru. Když r. 1534 nechtěl uznati rozvod králův a druhý jeho sňatek s Annou Boleynovou, byl uvržen do Toweru, a když se pak nadto zdráhal uznati Jindřicha VIII., u něhož byl dříve neobyčejně vážen, za hlavu církve anglikánské, byl obžalován z velezrady a r. 1535 v Toweru popraven. To byl muž, který r. 1516,

samospasitelnou, že ji zhusta nelze tak dokonale vypraviti a opatřiti, jak tomu bývá u odborných učelišť vyššího typu. Neradno upadati v extrémy buď neomezené chvály učení v dílně mistrově, nebo výcviku v dílně školy pokračovací. Pravidlem tu přece býti má vzájemné doplňování. Nelze také posuzovati všeobecné a kupecké vzdělání, jež škola pokračovací skýtá, jako nepotřebnou přítěž. Řádné všeobecné vzdělání jest důležitější než předčasné uvíznutí v určitém speciálním oboru, pro nějž po případě není pak dostatek vloh. Spíše lze dohoniti v praxi speciální odborný výcvik než chybné všeobecné vzdělání. Pouze kupecky zralé hlavy mohou plniti zdárně složitou úlohu moderního podnikatele, a to i menšího. Zkušenosti tyto potvrzují vynikající podnikatelé velmi důrazně.

Početní mezery v odborném školství pokračovacím, jež jsou nevyhnutelné a plynou z přirozené povahy poměrů, vyplňují účelně, technicky i finančně výhodně mistrovské a odborné kursy, navštěvované ponejvíce mladými tovaryši a pomocníky. Kursy pořádané ústavem pro zvelebování živností nebo odborným učilištěm poskytují vítanou příležitost k doplnění odborného vzdělání snaživým mistrům a pomocníkům i v době pozdější. Potřeba hospodářského života a skutečné poměry kladou rozvětvení pokračovacích škol odborných hranice, jichž nelze beze škody překročiti. Hranice ty však uvolňují dosti prostoru pro postupný vzrůst náležitě vypravených, skutečnou potřebou zdůvodněných odborných škol pokračovacích.

Příspěvky k dějinám vzniku a vývoje svépomocných a vzdělávacích snah českých v l. 1860—1873.

K devadesátému výročí narození Vojty Náprstka.

Václav Jíra.

(Pokračování.)

IV. Hospodářské záložny. — F. C. Kampelíkovy kolaturní spořitelny.*)

Otázka hospodářských záložen byla již dříve několikrát nadhována, ale k opravdovým pokusům o její řešení došlo teprve v letech šedesátých. Na valné schůzce hospodářského spolku be-

*) Kampelík František Cyrill, Dr., lékař (narodil se r. 1805, zemřel r. 1872), studoval v Jičíně a Vídni, pak v Praze, Brně a Vídni, působil v Kuklenách a Libčanech jako praktický lékař. Psal četné spisky linguistické s nadšením bu-

rounského pro celý kraj pražský v Berouně 14. února 1860 byla položena otázka (v pořadí čtvrtá): Jest si přát, aby v spolkovém okresu hospodářská záložna založena byla? Při rozhovoru o této otázce byla zdůrazňována potřeba levného úvěru pro případ náhlé potřeby, »aby sedlák nemusil bez užitku prodat a zboží své židu takorůzka vyhodit«. Při rozpravě poukázal Dr. Čupr na požadavky takového ústavu. Způsob, jakým si opatří ústav peníze, může býti trojí. Buď vkládá každý člen do půjčovny měsíčně, čtvrtletně a p. určité sumy a bere zisk (forma velmi primitivní!); nebo je spořitelnou ústav, do níž by peníze ukládala čeled, domkáři, chalupníci i sedláci a za niž by ručili velcí statkáři; nebo konečně by zřízena byla na principu: všichni členové všichni za jednoho a jeden za všechny ručí. Výsledkem rozhovoru bylo ustavení komitétu, jež mělo vypracovati stanovy. V jednatelské zprávě, přednesené na valné schůzce na Smíchově, dne 13. prosince 1860 konané, je zmínka o záložně. Sděluje se, že komité vypracovalo stanovy vzájemné záložny pro hospodářský spolek a že je úřadu předložilo k stvrzení.

Nebylo lze dobře zjistiti, jak s tímto pokusem hospodářského spolku berounského souvisí v Králové Hradci r. 1861 vydaný spisek Dra Frant. Cyr. Kampelíka: »Spořitelny po farských kolaturách orbě, řemeslu ze svízelnů pomohou«. Spisek není pouhou akademickou — jak bychom řekli — řečí, nýbrž způsobem lidu nejprostšímu přístupným vykládá se o nutnosti spořitelny a zároveň hned přikládá se návrh stanov, účetních knih a způsobu agendy. Spisek psán je velmi břitce a opatřen hojnými příklady působícími až drasticky.

Již v první kapitole ozývají se známé hlasy: »Žádný národ s chudobou zápasící na Europě bez dobrých financí, bez kapitálu nic valného nepořídí...«. To je jistě ozva Šimáčkova působení. Orba, řemeslo i průmysl bude dle Kampelíka jen tehdy prospívati, bude-li tu laciný kapitál spořitelny sbíraný. Kampelík potírá vkořeněný způsob thesaurace drahokovů v okrouhlících, hrncích, truhličkách. Vina spočívá též v nedostatečném vzdělání školního, které nerozvíjí hospodárnou soudnost člověka. Také způsob schovávati si úspory u svého hospodáře, ač chvalný, je nehospodárný, poněvadž hospodář úroku nedává. Proto jsou důležité takové záložní ústavy, které budou sbírat malé kapitálky na úrok a velkých tak nahromaděných kapitálů užijí k podpoře snah hospodářských. Kampelík odsuzuje názor, že by péče o všechny druhy potřeb občanstva náležela státu: tím se stalo, že stát draho hospodařil a že občané na veřejných dílech finančního podílu nebrali a užitku jejich se neúčastnili. »Jen finanční ostrovtip a průmyslná počítavost dva činitele k závodům a obchodu pilně hledati a

ditelským. Obíral se také dělnickou otázkou, psal do Dělníka, Dělnických Novin, r. 1868 počal vydávati rolnickoprůmyslový list »Přemysl«, jenž brzy zanikl. R. 1861 vydal spisek »Spořitelny po farských kolaturách orbě, řemeslu ze svízelnů pomohou«.

obraceti bude; mím totíž akciemi (účastinami) sebraný kapitál a praktičnými školami zbystřený rozum.*

Důvody, jež pro kolaturní spořitelny Kampelík uvádí, jsou: Mrtvé sumičky dosud skryté skládaly by znenáhla velké kapitály. Snadná přístupnost spořitelny po službách Božích, takže nikdo času by zbytečně mařiti nemusil. Občané by si snadněji potřebné peníze opatřili a dluh po částech spláceti mohli. Orba, průmysl hospodářský dostal by potřebný úvěr levněji, kdežto jim nyní průmysl „fabričný“ úvěr zdražuje. Větší jistota, poněvadž hospodářské poměry a mravní kvalita dlužníkovy jsou známy.

Organisaci takové spořitelny představuje si Kampelík takto: Spořitelna by měla dva ručitele, majetné statkáře, kteří by zároveň byli jejími dozorci. Funkce by byla čestná a risiko prý žádné. Správu záložny by vedl ředitel, dobře znalý počtů i písma, pokud možno inteligent, který by složití musil kauci. Úřadovalo by se v neděli; dopoledne by se přijímaly vklady, odpoledne vyplácely nebo by se peníze na průkaz výpiskou z knih (úředně ověřenou) půjčovaly. Vklady by se přijímaly na vkladní knížky, nejméně 1 zl., a úrokovaly by se 4—5%. Prospěch spořitelny takových vidí Kampelík v několika směrech: Lid bude pracovitější, pořádnější, spořivější. Živnostníci a rolníci majíce možnost levnějšího úvěru budou podnikavější a živnost svou budou zvelebovat. Nebude je trápit lichva, budou moci si hledět vedlejších hospodářských odvětví a budou moci pozemky své meliorovati. Také by jiné ústavy a podniky záložnami byly podporovány, školy hospodářské a výstavy. Čeleď by si peněz šetrila a k stáru by její existence byla snazší.

Ze stanov navrhovaných Kampelíkem dokreslíme si obraz záložny asi takto: Pokladník jakožto ředitel složí 800—1000 zl. kauce v hotovosti, směnkách nebo jiných obligacích, po případě dá v zástavu statek (§ 6.). Za své práce obrží 1½% z každého půjčeného sta (§ 7.). Účty každý rok revidují ručitelé (dozorci) záložny (§ 8.). Úroky by byly 4%ní, ve čtyřech čtvrtletích počítány (§§ 10., 11.). Půjčky úrokují se 6% a počítají se čtvrtletně (§§ 15., 17.). Půjčuje se buď na směnky nebo na dlužní úpis (§ 16.). Spořitelna vypovídá půjčku čtvrt leta napřed (§ 15.). Na správu a účty spořitelny dohlíží úřad, jemuž se účty každoročně v lednu předkládají (§ 20.).

Bylo by vděčnou úlohou pro historiky hospodářské zjistiti vliv, který tento spisek měl. Rozhodně je to spisek velmi pozoruhodný, a třebaže nebylo snad praktických výsledků, velmi zajímavý.

R. 1863 signalisována byla přeměna obecních obilních sýpek v hodnoty peněžní a mělo jich býti užito k zřízení hospodářských záložen. Jaký by to bylo mělo význam, lze viděti z číslic uveřejněných Šimáčkem v „Poslu z Prahy“. Při zrušení sýpek zjistila se tržní hodnota obilí v nich shromážděného a vypočtena tak suma 5,585.600 zl.; sýpky samy reprezentovaly inventární hodnotu velmi nízce odhadnutou 1,165.483 zl.; zmobilisováno v cen-

ných papírech nebo hotově 3,500.761 zl.; celkově po večtení menších platů a pohledávek bylo by se dosáhlo sumy přes 10,000.000 zl. Přeměna těchto hodnot postupovala však velice zvolna, takže vytvořeny byly nejprve fondy, z nichž byly rolníkům poskytovány zápůjčky. Teprve zemským zákonem z r. 1882 zřízeny byly okresní hospodářské záložny, jimž přikázán podíl z fondu t. zv. kontribučenského na obvod okresu připadající.

Menší jednotky hospodářské vzájemnosti vznikly na podkladu Raiffeisenově, takže snaha Kampelíkova po výtce vyšla naprázdno.

V. Ostatní působení Šimáčkovo.

Od založení Národních Listů (byly založeny v kroužku Náprstkově) byl Šimáček jejich spolupracovníkem, společníkem i správcem knihtiskárny. (Srb.) I v Národních Listech pokračoval Šimáček svým směrem politickoeconomickým. V článku »Vlastní síla národa«, uveřejněném 4. října 1862 v Nár. Listech, píše: »... nám poskytovala pomoc každá venkovská knihovna, nás sílí každá záložna, každý čtenářský spolek... Zmizejí-li národu hmotné prostředky, zmizela mu zároveň možnost pomáhati právům svým k platnosti...« To není politika »velkého stylu«, to je zárodek politicky co možná nejmiň bojů vně a stále zesilování posice vnitř, aby mohl být národ připraven k rozhodujícímu boji náležitě.

Jeho plány kulturní práce byly nemalé. Založil si tiskárnu a hodlal vydávati několik vzdělavacích biblioték.**) Již před tím si odseděl trest 14 dní vězení a 50 zl. pokuty pro přečin zlehčování úřadů a pobuřování proti nim.***) Nyní mu podobný osud hrozil vytrvaleji. V Poslu z Prahy sleduje stále náš hospodářský vývoj. Zaznamenal založení společenských a rolnických cukrovarů v Lužci, v Hradci Králové, Pečkách, Brodě Českém, Labském Kostelci a Mladé Boleslavi s velikým potěšením. Vřele propagoval podporu knihtiskařského vzájemného spolku Typografie, jehož podpůrný plán***) se mu velice zamlouval. Vyzýval k zakládání

*) Píše v červenci 1862 Vojtovi Náprstkovi do Londýna, že založil knihtiskárnu pod jménem Dr. Grégr a F. Šimáček a že bude vydávati: 1. Kupeckou bibliothéku (red. Skřivan), která obsahovati bude všechny nově přepracované spisy Skřivanovy, nímto to obchodní geografii a historii, pokud možno i kupecký slovník a nauku o zboží. 2. Obchodní list (red. dr. Mezník) pro běžné věci a ke konsolidování kupeckého stavu, též by se působilo na národní jeho cit. 3. Osvětu pro odrostlejší mládež. 4. Bibliothéku klasických řeckých a římských. 5. Bibliothéku politickou, sbírku ústav, politické a státní vědy, politických řečí. 6. Bibliothéku technologickou, sbírku spisů hlavně pro průmysl chemický a mechanický. (Srb.)

**) Příčinou byla otázka písecké reálky. Šimáček bezohledně přibíl na pravný nerozum tehdejších hlav českého města Písku, jež si zuby nehty bránilo německou reálku. O řeči prý nerozhoduje rozmar hloupých lidí, nýbrž skutečná potřeba mládeže.

***) Každý člen složí 1—2 zl. najednou při vstupu a pak týdně platí 10 kr. V nemoci obdrží po 13 neděl podporu 5 zl. týdně; zemře-li, vyplatí se pozůstalým 25 zl., jinak vypraví se pohřeb.

živnostenských společenstev a radil jim, aby se bez obavy konstituovala na základě § 114 živnostenského řádu z 1. května 1860, zdůrazňuje při nich značnou dávku svézákonnosti i samosprávy občanské a lituje, že jich není. Bezohledně vystoupil Šimáček proti spolkům loterním, poněvadž výsledek svůj zakládají na náhodě, kdežto má plynouti ze solidního přičinění ať průmyslového ať obchodního. V popředí stůj zde činnost, spolehání na vlastní síly, na vlastní pomoc, a nikoli slepé důvěřování a oddanost náhodě.

Když nastaly v táboře českém rozpory v názoru na poměr k velkostatkářům a polskému povstání, vystoupil Šimáček z Nár. Listů a převzal redakci Národa (r. 1863) a v něm uveřejnil dne 28. a 29. října 1864 slavný článek, jehož smysl byl: Národ je schopen k svobodě, zaslouží-li jí svým vzděláním a stojí-li o ni. Aby mohl být svobodným, je potřebí, aby byl vzdělaný a zámožný: »Myslíte-li, že nouze je cesta k svobodě, klamete se. Nouze-li vzbouří sedláky, nedojdou dále než k Chlumci. Vzbouří-li nouze dělníky, vezme jen zkázu několik bídných životů lidských. Svobody národu nouze nedobude. Osvěta a zámožnost, to je zbraň, kterou náš národ dojíti může svobody.« Na tento slavný, deklaratoricky psaný článek odpověděly Nár. Listy 5. a 8. listopadu 1864. Ostrý článek vyslovil tento základní názor: Idea hlásaná Národem je zpátečnická. Dříve je potřeba svobod, aby bylo dobře. Chudí národové domohli se svobod a pak teprve byli bohatí. Naopak zámožní upadli v autokracii a zkázu (Anglie, Holland, Španěly). Náš lid potřebuje »čerstvý vzduch«, aby se mohl volně vyvíjet. Na polemiku nešetrným způsobem vedenou odpověděl Šimáček rozvedením svých názorů v »Národě«: »Národ zámožný a vzdělaný dobude sobě nejen dříve svobody, než národ chudý a nevědomý, on ji déle a úplněji zachová. Nad chudým nevzdělaným lidem lehko je přemocí zvítěziti, nad lidem zámožným a vzdělaným láme se libovůle i největšího násilníka... Žádný národ, jehož veškeré třídy pohodlnému blahobytu se těšily, tak hluboce neklesl, jako národové ti, jichž jednotlivé třídy na škodu obecnou se obohatily a ostrou zbraní vlastního vzdělání a blahobytu na ujařmení ostatních méně zámožných a méně vzdělaných tříd pracovaly.« Od října 1864 vydával Šimáček k Poslu přílohu »Spojenými silami«, v níž uveřejňoval zprávy o zdaru a prospívání všelikých podniků a závodů spolkových. Také upozornil na »pio-nýry Rochedalské«, jak v prvních seriích na sklonku let padesátých, tak i nyní r. 1864 neustáváje stavěti světlý příklad jich všem před oči.

Po zániku »Národa« (15. května 1866) octl se Šimáček ve finanční tísní; vybědl z ní teprve rozvojem »Posla z Prahy«. Ale byl odsouzen v červenci 1868 pro pobuřování, ze žaláře psal »Posla« dále, ten mu znovu byl zastaven — pokouší se vydávat »Občana« — po odchodu Kollerově vydává znovu »Posla«. Šimáček

v těchto trudných poměrech pracuje neúnavně, vyvíjí heslo: Vše pro školství a osvětu národní. Jeho náhledem jest, že třeba zvýšiti vzdělanostní úroveň našich řemeslníků, rolníků moderními vědomostmi praktickými: »... čím více vědomostí proudí ze škol rolníkům, živnostníkům, průmyslníkům, obchodníkům, tím více zabezpečuje se půda domácí, tím větší vyhlídka na její rozmnožení; z toho plyne, že v zápase o půdu českou se sousedy svými zvítězíme vzdělaným rolníkem, živnostníkem, průmyslníkem, obchodníkem...« — Šimáček byl rozhodným odpůrcem jakékoli pasivní resistance jak v příčině voleb do okresních školních rad (r. 1869), tak do komise pro úpravu daně pozemkové, tak posléze vystupoval proti neobesílání sněmů. Stranických půtek trpce želel, vytýkal, že straničkáření zalézají i do hospodářského a soukromého života, ze všech sil snaží se přivoditi smíření mezi stranami, ale marně a marně... Tak míjí r. 1873 naše hranice. Krátce doličíme běh života Šimáčkova. Přes kaceřování, výtky z obou stran dojde konečně k smíru, stará »vysezená« stanoviska politická se opouštějí a vývoj dává za pravdu Šimáčkovi. Boji, neštěstím, bojkotem byl Šimáček vysílen. Má obavy před smrtí, přenechává list svůj družstvu, v němž m. j. zasedá i Náprstek. Tragika vrcholí smrtí věrné ženy Šimáčkovy Ludmily, roz. Křížkové (sestry choti Náprstkovy); smrt její vyhání Šimáčka od práce. Svědomí však mu nedá; brzo se vrací k práci, ale list finančně upadá; Šimáček pokouší se ho držeti. R. 1883 píše důvěrný list přátelům, v němž je žádá o udržení listu. List je zajímavý retrospektivním krédem snah svého autora.*) Konečně 16. prosince 1883 noviny byly zastaveny. Ztráty novinářské hradil naklada-

*) V listu čteme: »... Bylo vždy mým ideálem, aby národ český byl bohatým, osvěceným, mohutným, neboť jenom takto může si zjednat ve státě a v Evropě uznání a platnost, státi se rozhodčím nad osudy svými a provozovati s ostatními vládu a moc ve společné říši. K tomuto cíli hleděl jsem působiti vždy tím směrem, aby zámožnost národní se vzrůstala, aby chudnutí rodin, ba i celých tříd položily se meze — abychom ztracenou půdu znovu dobývali, v držení velkostatků a statků se uvazovali, továrny a obchody zakládali, dílny řemeslné zvelebovali, při tom v osvětě postupovali a ctnostmi se vyznamenávali, kteréž by nám sympathie sjednaly. Ne vyráběti hladovou inteligenci, kteráž hledá spásu ve službách a službičkách a nemohouc jich dosíci ani u přátel ani u nepřátel, nucena jest stěhovati se do cizozemska a činiti tam služby často biřické, kdežto doma v oborech hospodářských, průmyslových a obchodních zůstávají prázdná místa, v něž se uvazují Němci a židé; alebrž vychovávat zrovna nejvýbornější hlavy pro tyto odbory výrobné, v nichž a jimiž se národní jmění, národní osvěta a národní mohutnost rozmnožuje... to jediné bylo za celé dvacetišestileté doby snahou mou, snahou »Posla z Prahy« a nynějších »Českých Novin«. — Vede mne tudíž snaha, abych udržel národu noviny, kteréž zastupují směr veledůležitý, dle mého náhledu národu jediné spasný, tudíž směr národohospodářský, neboť otázku českou pokládám více za národohospodářskou než politickou. Vítězství hospodářské bude nám i vítězstvím národním a politickým! Nerozmnožíme-li a neudržíme-li ale svou půdu, své hospodářství, svou výrobu, své jmění: neudržíme ani svou národnost ani svou politiku!«

elský podnik, od roku 1871 pod jménem J. Kolář vedený, od roku 1879 firmu Šimáčkovu nesoucí. Řada důkladných podniků z něho vzešla.

5. května 1885 zemřel Šimáček zápallem plic nachladiv se na pohřbu druhé své choti.

VI. Mladý Náprstek. *)

Julius Zeyer zahajuje svou přednášku o Vojtovi Náprstkovi slovy jeho význam dokonale vystihujícími: »Až doba znovuzrození českého národa, doba, v níž dosud žijeme, se dovrší a uzavře, a až historie její se někdy napíše, bude v ní list, jenž se bude čísti se zvláštním dojmům, s velkou láskou, list jednající o lidech apoštolujících, jak se říkávalo, o lidech to, již pouhým příkladem svým krásným a slovem svým živým skrytý jakýsi proud v pasivních dlouho masách národa způsobovali a činně udržovali. Byli tito mužové pravými tepnami lidu, ženoucími mu oživující krev do srdce, a dýchal lid, řekl bych, jejich dechem. Dobrovský a Palacký, Kolár, Šafařík a Havlíček, to byli lidé, jimž genius ozařoval čela, jejichž směřodatná díla stala se paladiem národa — lidé však, o nichž jsem se jako o apoštolujících zmínil, měli posvěcená srdce. V první řadě jich stojí Vojta Náprstek ...«

Vyloučíme-li poetické příkrasy, zůstane nám bystrý postřeh kritický — Náprstek apoštol. A snad bychom přiléhavěji řekli misionář; průkopník. Průkopníkem ideí ať fantastických tvarů v raném mládí, ať realitně úměrných v pozdním stáří byl Náprstek po celý život. Jeho mládí kvetlo v době varu nejrůznějších ideí, jež zejména po červencové revoluci rozbujely až fantastickými vegetacemi. Slepá reakce neobratným brzděním duševní činnosti urychlovala jich růst. Náprstek jako každý mladý, bystrý duch plul jejich proudem. Již jako mladíček poznal v knihovně Musejní Rémusatovu čínskou gramatiku, jež poeticky jsouc psána, zaujala plně mladého nadšence ukazujíc mu pod směsí monotónních značek nový, jiný, tvárnější život. Také Saint-Simona čítal mladý Náprstek k svým autorům a jeho široký, optimistický altruismus stal se rozhodující, trvalou složkou jeho povahy. Reakční doba přispěla také, že cítil národnost svou vysoce intenzivně a v odvážlivých projevech zacházel až do — nám nyní směšných, ale psychologicky zdůvodněných — výstřelků. **)

Ovoce lektury Rémusata a geografických studií asijských se projevilo záhy v chimérickém plánu, neurčitým snu asijských cest

*) Vojta Náprstek (Fingerhut) narodil se v Praze dne 17. dubna 1826 ze zámožné průmyslnické rodiny. Otce záhy ztratil. Vychování vedla vzorná máť, nezapomenutelná Anna Náprstková. Studoval na staroměstském gymnasiu, pak filosofii a od r. 1846 ve Vídni práva.

**) V Praze zvával k sobě důvěrné kamarády a při otevřených oknech zpívali vlastenecké písně k malému gaudiu a spíše k zlosti strážníků, jichž pak kolem Halánků patrolovalo, jako by tam byly schůze revolučního klubu nějakého.

a kolonisace slovanského živlu v Asii. A prostředkem k tom byla mu zprvu — Vídeň, středisko rakouských liberálů, kam proudila pamfletová literatura ze zahraničí přes ostražitost policie, kde bylo možno oddat se geografii a plánům světotvorným bez obavy, že šedivá praktičnost všedního života bude ho tlačiti na cesty jiné. Již r. 1845 píše do deníku lapidárně směr své pouti Vídeň, budoucnost, Asie.

Konečně zlomen byl matčin odpor proti Vídni a Náprstke pospíšíl za prvním bodem svého programu. Vídeň ho ovšem zklamala, toho ideového varu tam nezastihl. Také slovanské kruhy netvořily jedné rodiny, nýbrž byly velmi samostatné a navzájem si vesměs apatické. Nedlouho po svém příchodu měl nepříjemnou příhodu s policií; byl od 18.—20. dubna 1847 vězněn pro demonstrační chování v divadle. Sebrali mu knihy a výpisky, což mu působilo značné nesnáze. Také měl ve Vídni trochu nedostatku, ale přes to vydržoval si krajana, jenž byl sice »darebák, ale může se změnit« (Scrp.). Chtěl ve Vídni položit základ k velké české encyklopedii, vypsál několik hesel, ale pak nechal marnou práci. 14. června 1847 poslal Havlíčkovi první dopis z Vídně s ním na školu průmyslovou 39 zl. stř. (Scrp.)

1. července navštívil po prvé prof. Pfitzmayera, sinologa vídeňské university. Hovořil s ním o Japonsku a požádal za příspěvek do Musejníku o řeči čínské a japonské. Pfitzmayer upozornil ho na studium konfuciovské nauky, o jejímž základním principu měli žáci mistrovi říci: »učení našeho mistra obsaženo je jedině v tom, že máme být srdce upřímného a svého bližního milovati. Konfuciova nauka ukazuje k sebezdokonalení, k témuž tíhl i Náprstek. A mystická modifikace základního zákona Konfuciova je Náprstkovi velmi blízká: také on nemá smyslu pro kultus, ani pro umění; již r. 1848 cení více rozum jasný, jenž chápe nejvyšší zákony. (Zeyer.) Posléze píše pak výslovně: »Vědou a uměním nejvyšší účel povolání lidského se uskutečniti nedá« (Scrp.). Přetoto apodiktické odmítání abstraktních elementů byl Náprstek velkým chimérikem. Vytvořil si fantastický kulturně politický plán, jehož prvky přinesl si do Vídně už z Prahy a o jehož některých stránkách disputoval se svými vídeňskými přáteli. Jeho podoba nám neznáma. Náprstek o něm mlčel v mládí, poněvadž ještě k splnění jeho přikročiti nemohl, a v stáří, poněvadž již by jenom snem neuskutečnitelným. Zeyer domýšlí se, že snad mělo o založení státu korejského, Rusku a Slovanstvu příznivého. Myslím však, že tak konkrétní jeho plán nebyl. Spíše mu šlo snad o navázání kulturní výměny statků hmotných i duševních s asijským východem, o posláni Slovanstva v civilizaci východu Velikého díla kulturního účastnili by se Slované všichni. Z některých narážek lze totiž souditi, že přemýšlel o kolonizaci rus

*) »... zákon velkého učení z vývinu a objasnění ryziho principu rozumu, daného nám nebem, abychom jím se znovu zrodili a pak přetvořili lid a abychom dosáhli definitivního určení toho rozumu, totiž dobra« (Zeyer).

kého východu nespokojenými živořícími národnostmi slovanskými. Plánu svému se Náprstek zasvětil úplně. Snažil se získávati přívržence, ale mezi sobeckými, pohodlnými druhy svými našel jen málo horlivějších. Přítelem Pflanzrem byl upozorněn na Ameriku. Počal o ní horlivě přemýšlet. Není mu ještě jasno, co prospěšného by z Ameriky měl. Snad by bylo dobře založiti osadu v Americe, jež by byla ve spojení s vlastí, navázal by obchodní styk, podporoval Matici*) a školy. A s plnou vehemencí dal se do práce a studia Ameriky**) a také agitace. Přes to nezapomněl na asijský svůj plán. Píše v deníku: »Amerika a já — — jesti mi jedno, dostanu-li se k svému cíli přes Ameriku nebo ne.« 18. listopadu počítá již cestu do Ameriky. 1. ledna 1848 doufá, že příští nový rok bude slaviti v Baltimore, New-Yorku nebo Philadelphii (Serp.).

Zatím dostal se do Ameriky dříve. Bouřlivý rok 1848 vypudil ho za moře. Ale ještě na útěku z vlasti do Ameriky myslil na to, jak popluje Tichým oceánem do Asie, do Číny, Mongolie, mezi kozáky kirgizské, jak se pustí na Astrachán, do Stambulu, »budoucí hlavy jihoslovanských republik«, a bude pak pracovat k blahu slovanské myšlenky, a snil, jaký vliv budou míti Slované na vzdělanost a osvobození národů asijských (Zeyer).

VII. Náprstek v Americe.

Vstupem na americkou půdu počal pro Náprstka nový život — přetížený útrapami, strádáním a tvořící jen znenáhly vzestup z trudných poměrů. Měl sice doporučující list na Burchardiho, obdržel také padesát dolarů, ale bylo nutno trvale se živit. Náprstek hrdinně se chápe práce. Štípe dříví, kope uhlí; v červenci lepí obálky a pytlíčky, kterážto práce se mu nikterak nechce dařit. Zkusil také kameničit; nějaký čas pracoval v New London (Connecticut) v lomech jako kameník. Ale tato práce mu nesvědčila. Odebral se tedy do Milwaukee a tam u Pottera truhlářil. R. 1850, když konečně došla z domova pomoc peněžitá, zařídil si papírnický, knihkupecký krám; r. 1851 chtěl se vracet domů, ale v Brémách obdržel zprávu o zatykači, pročež vrátil se zpět do Ameriky. V Milwaukee opět se chopil práce. Ke knihkupectví pořídil výpůjční bibliotéku (základ k ní položil 1850); knihovna čítala později 1000 děl o 1450 svazcích. Také veřejnou čítárnu zřídil. Zkusil také vydávati časopis: satirický list bijící proti katolicismu; měl titul »Milwaukee Flugblätter«. List byl velmi hojně čten, ale tendencí svou způsobil Náprstkovi mnoho nepřátel. Německá vystěhovalecká společnost ve Wisconsinu zvolila ho svým agentem; jeho úkolem bylo pečovati o chudé německé vystěho-

*) Roz. Matici Českou (musejní).

**) »Až budu úplně připraven pro Ameriku, budu vybízet. Za půldruhého léta bude v Americe kolonie.« (Zeyer).

valce, pomáhati jim založiti si zámořskou existenci. Ale dílo nešlo tak rychle kupředu, jak by si byl Náprstek přál; měl příčinu, aby si stěžoval na malou obětivost u Němců. Později vykonal několik cest po Americe, ve službách vlády, provázel vládního komisaře do dakotských indiánských rezervací*) a prošel Ameriku až do St. Louis.

Mnoha věcí všímal si Náprstek v Americe. Zajímal se o kázeňskou organizaci americkou, jejíž tendence ničemy a povaleče učit práci a ne nutit se mu velmi zamlouvala; zajímal se o mormonské komunistické kolonie ve Fillmore, v Texasu; velmi živý interest jeví o otázku otročí, o otázku čínských dělníků. Sbíral zprávy o amerických školních knihovnách, na svých cestách všímal si knihoven, museí, ústavů vzdělávacích, výstav, všímal si i ústavů charitativních: nemocnic, chudobinců, chorobinců, sirotčinců. Na Čechy nezapomíná: vyzývá krajanů své ke schůzkám, k vydávání českých novin, k zakládání spolků, podporuje chudé, bezradné vystěhovalce při hledání živobytí. Pro »národní museum« sbírá předměty, píše výzvy svým krajanům a Američanům vřelé prosby, aby přispívali. Výsledek jeho činnosti sběratelské byl slušný: opatřil 1937 kusů jedinou akcí. Amerika působí na prohloubení názorů jeho ve směru sociálním: na schůzi, pořádané Čechy a Němci ve prospěch Uhrů, pravil v řeči mimo jiné: revoluce ztroskotaly, poněvadž přihlíženo jediné ke stránce politické a nikoli ke stránce sociální (Scrp.).

Je nyní otázkou, zda nezapomněl Náprstek za svého amerického pobytu na své plány z let pobytu vídeňského. Zeyer myslí, že nikoli.***) Zdá se také, že nezapomněl, ale život americký naučil ho viděti cíle své blíže. Naučil ho pronikavému, kritickému pohledu, jenž upozornil ho, že mysl není připravena pro takové rozlehlé a skoro dobrodružné podniky, že by bylo nutno překonati nesmírné potíže spočívající v nevědomosti, nesvornosti a stáletých tradicích. Proto odsunul záměry své do budoucna dalšího a obrátil zřetel k přípravování sebe a bližních po sebezdokonalování a vedení druhých k němu. Viděl, že je nutno, míti národ silným, svobodným, vzdělaným a zámožným, aby chopiti se mohl dějinných svých úkolů. A tomuto druhému, již klidnějšímu a skoro bych řekl pozitivnímu a na provedení ideje resignovavšímu údobí svědčí Zeyerem citované místo v listě z Ameriky: »Žiju sám sobě jen tenkrát, zasvěcuji-li svůj život tomu nejvyššímu, co duši mou plní, co srdce moje mučí, totiž svému lidu, člověčenství a sociální volnosti. Jsem hotov svému přesvědčení obětovati vše, žádný neúspěch mne neodstraší. Srdce moje nechápe nutnost zla

*) Odtud látka k Náprstkovým přednáškám o dakotských Indiánech a mnoho předmětů v museu českém i průmyslovém.

**) »Ani ve chvílích, kdy byl kameníkem, truhlářem, pracujícím do zemědělní a sotva se uživícím, nezapomínal svých snů a plánů a ve chvílích největších útrap snil na březích velikých jezer sen o asijské, šťastné Slavii.« (Zeyer.)

na zemi a proto rád bych přinesl všem obět, které však též od každého požaduji, aby bída, chudoba a nevědomost zmizely s povrchu země.»

To je jasné. Ne veliký státoprvný sen, ne sláva velikých politických akcí, nýbrž lid, člověčenství a sociální volnost. Práce pro zlepšení národního bytu, pro všelidství a sbratření veškerenstva, pro sociální rovnost a zvýšení blahobytné i vzdělanostní úrovně společensky zavržených jsou předsevzetí a úkoly, jež tanuly Náprstkovi na mysli, když se r. 1857 vracel z Ameriky do vlasti.

(Pokračování.)

Vývoj sociálních ideí a hnutí.

Populární nástin.

12. U t o p i e.

(Dokončení.)

Od 17. století počtu státních románů, s větší menší obrazovorností a duchem psaných a v jednotlivostech současný stav výrobní techniky, zeměpisných a národopisných znalostí i přírodovědeckého pokroku prozrazujících, stále přibývá — připadá dle Grünberga na stol. 16. 2, na 17. 6, na 18. 12 utopií — a to zejména na Francii 14 (z toho 11 na 18. stol. a 3 na sklonek stol. 17.), na Anglii 4, Itálii 2. Jsou psány bez politického úmyslu, pouze jako hříčky obraznosti k zábavě a obveselení, často i bez úmyslu i jen satirického, mají za dějiště země nově objevené — z cestovatelských popisů staly se cestovní romány a z těchto romány státní, utopie. Tak František Bacon Verulamský (zemř. 1626) napsal utopii »Nova Atlantis«, jejíž nedokončený latinský rukopis nalezen v jeho pozůstalosti.*) Podnětem byla mu Utopie Morova, ale jako se lišil ne právě slavný a čestný život a osud Baconův od osudu charakterního humanisty Tomáše Mora, tak se liší od Mora i Baconova ideální společnost. Postrádá všech vlastností pravé duševní velikosti, chybí jí smělý myšlenkový vzlet Morův, namísto mohutné satiry Morovy o krutém vypuzování sedláků Bacon jen měšťácky moralisuje, jeho vlastní utopie líčí společnost co do podstaty úplně rovnou současné a přidává jí jen několik naočkovaných oprav a novot. Je-li však co do sociálních poměrů kožený, je co do techniky a výroby až přebujně fantastický.

»Nova Atlantis« je ostrovní říše — Anglie budoucnosti — od styku s ostatním světem izolovaná, beze vší pomoci ciziny se udržující. Oceánští plavci jsou na ni zahnáni, přátelsky přijati a od rozličných obyvatelů do jejích zařízení a mravů zasvěceni.

*) Bacon chtěl svojí »Novou Atlantidou« postaviti protějšek k Platonské pověsti o Atlantidě, t. j. Athénách před 9000 lety, kde — v nejstarší to památce sociální utopie — rovněž bují vegetace, paláce a chrámy jsou přeplněny drahokamy a všude je bohatství průmyslových výrobků.

Německu tak veliké odloučení od ostatního světa, tak veliké přeměny průmyslu, že nebude možno prohibiční soustavu skutečnostími danou rázem odstraniti a o ryze svobodnotržební politice uvažovati. V tom je dále v Německu shoda co do budoucí politiky zahraniční, aby se k dosavadním válečným spojencům vstoupilo v míru v poměr trvalý. Zaručiti však přednost Rakousko-Uhersku (Turecku atd.) předpokládá, že je něco, v čem přednost dáti lze, stoupenci sblížení tedy musí uznati, »že naše obchodní politika má nyní ochranných cel v jistém rozsahu potřebí, jeť aby je naproti Rakousko-Uhersku mohla snížití«. Volba mezi celnou ochranou a tržební svobodou byla během světových dějin odňata zastancům svobodné tržby však se naskytuje možnost opuštění bezvýjimečnosti výhodnostní klausule zachrániti její zásadu alespoň v obmezené míře pro budoucnost.*)

(Dokončení.)

Příspěvky k dějinám vzniku a vývoje svépomocných a vzdělavacích snah českých v l. 1860—1873.

K devadesátému výročí narození Vojty Náprstka.

Václav Jíra.

(Pokračování.)

VIII. Náprstek doma. — Průmyslové museum, knihovna a čítárna.

Měly-li plány, s kterými plul Náprstek do Ameriky, pro náš šedivý úsudek ještě plno pestrých barev fantastických, mají předsevzetí a úkoly, na nichž se v duchu ustanovil brázdě oceán tentokrát na cestě domů, ráz mnohem konkrétnější a střízlivější. Lid, člověčenství, sociální rovnost, toť osy, a prostředky — vzdělání a blahobyt. A zde nalezneme i zdůvodnění pro jeho snahy o povzbuzení průmyslové činnosti.

Již na svých cestách Amerikou obracel zřetel nejen k ústavům vzdělavacím a humanitním, ale i k podnikům průmyslovým a vynálezům. Vrátiv se do Čech, snažil se Náprstek povznést průmyslovou výrobu v Čechách, podnítiti české průmyslnictvo k intenzivnější práci nejen tím, že propagoval rozšíření vyššího a hlavně odborného, průmyslového vzdělání, nýbrž také, že snažil se ukázati nové prostředky, nové metody vyspělé techniky, kterou, jak bylo jeho přáním, měl si osvojiti každický český průmyslník (Scrp.).

*) V poznámkách konečných uvádí Jastrow nestranný přehled literatury i projevů k otázce sblížení učiněných.

Odtud plyne jeho podpora a práce v Jednotě pro povzbuzení průmyslu, v níž už zdravý směr zaveden byl působením Purkyňovým, Amerlingovým a Skuherského, a poctivé propagování průmyslové školy. Snahy své vyvrcholil Náprstek činem základního významu — daroval českému průmyslu krásné průmyslové museum.

Zase již v Americe měl Náprstek příležitost, všimati si blahodárně působících průmyslových museí a výstav, ať už občasných nebo trvalých. Bezprostřední však podnět k zřízení musea vzešel ze schůzek kroužku českých návštěvníků průmyslové výstavy v Londýně r. 1862, jehož čelným členem Náprstek byl. Museum mělo býti zařízeno po vzoru musea kensingtonského a základ jeho sbírek měly tvořiti nákupy na výstavě londýnské. Vráť se domů uspořádal Náprstek nejprve s dr. A. Fričem a pak samostatně průmyslovou výstavu, sestavenou z nákupů londýnských a z věcí, jež byl již před tím sebral. Zároveň s výstavami pořádal přednášky adresované především ženám (viz dále). Také r. 1863 uspořádal Náprstek na Střeleckém ostrově průmyslovou výstavu, jež obsahovala již 4000 předmětů hospodářství, průmyslu a vyučování se týkajících (Scrp.). R. 1863 dopisuje také Náprstek museím, institutům, nadacím, ústavům, spolkům a společnostem hamburským (a později také jiných měst Německa, Anglie a Holandu) pro vědecké, pedagogické a humanitní účely o zaslání statutů, katalogů, výročních zpráv pro museum (a spolek pro podporování průmyslu v Čechách*) (Scrp.).

Idea musea byla: mělo být pramenem vzdělání praktického představující veškerou činnost lidskou směru hospodářsky-praktického i theoretického názorně a pokud možná je — systematicky. Hlavním účelem — jedním — je povznesení práce na stupeň umělecký. Mělo se předem počínati u základu práce vůbec; za druhé mělo museum předváděti také vynálezy. Vedle toho však sbírají se dobré slovanské práce krojové a výšivky. Museum bylo obhacováno později různými dárce**); cestovatelé naši vozili do Čech různé věci pro museum; účastníci (čeští) zemské výstavy z r. 1891 věnovali museu hodně předmětů. Nejvíce ovšem vynaložil na rozmnožování sbírek Náprstek sám.

V pozdějším návrhu stanov spolku průmyslového musea nedoznaly hlavní zásady musea valné modifikace. V § 1 vymezuje se účel spolku takto: ... vzdělávati průmyslníky tím způsobem, aby názorně seznali, jak rozmanitě užívá se přírodních látek v průmyslu a jak důležité jsou pro blahobyt všeobecný i domácí. Prostředky, jakými se toho účelu dosíci má, jsou dle § 2. takovéto: vystavování látek, vzorů, pomůcek nejprůměřenějších k názornému poučení průmyslníků, jakož i všestranným jich vyklá-

*) Jednota pro povzbuzení průmyslu v Čechách?

**) Oddělení typografické ve svém jádře pořízeno samými typografy.

dáním slovem i tiskem. Katalog předmětů, jež budou sbírány, o sahuje pak § 3.)*

Předměty průmyslového musea uloženy byly zprvu v domě u Halánků samém, v němž vyplňovaly několik komnat zároveň s knihovnou a čítárnou. To bylo ovšem málo žádoucí provisorium. Velký krok ku předu však znamená odkaz Anny Náprstkové († 1. října 1873). Museu dostalo se odkazem domu u Černého orla Poříčí v ceně asi 150.000 zl. A hned rok poté otevřeny byly místnosti musea 16. května 1874 po prvé venkovským návštěvníkům. Ovšem provisorium u Halánků nemohlo dlouho stačit. Náprstek přikročil hned k znovuzřízení místností, rozšířil je a posléze r. 1886 odevzdal museu novou rozsáhlou budovu v trak domu u Halánků k užívání. V řeči při otevření musea nově promluvil Náprstek památná slova, jež ukazují nám způsob, i mahu, odvahu a pílí práce, již podnikl: »... Ano, nestyděli jsme se sbírat i po drobtech, svázeti po drobtech sem v celek, což jinak pro náš národ ztraceno bylo...«

Místnosti musea jak prve u Halánků, tak později v nové budově musejní propůjčovány byly různým výstavám. Tak výstava obrazů lidumilných ústavů v Americe, šicích strojů, strojů pro domácnost, ruských oděvů a nářadí japonského, obrazů pro later magiku a preparátů mikroskopických, fotografií památek výtvarných umění a uměleckých výrobků, národních krojů. V nové budově instalovány: výstava lakýrnická, národních výšivek, truhlářská, spolku architektů a inženýrů, indická atd. (Scrp.) Nema význam vzdělavací měla okolnost, že Náprstek ochotně půjčoval předměty z musea (zvláště učebné pomůcky) do výstav.***)

Bylo by zbytečno vykládat, že význam musea byl nesmírný. Povážíme-li, že od r. 1874 to bylo jediné veřejně přístupné m

*) § 3. Sbírky budou obsahovati:

a) přírodniny všech tří říší o postupné proměně ve výrobky průmyslové;
b) skutečné stroje, jakož i modely strojů, zvláště takových, které ukazují pokrok řemeslnický a továrnický;

c) modely a obrazy staveb s ohledem na rozličné živnosti a na užitek a pohodlí v domácnosti;

d) nové a vzorné nářadí a stroje pro domácí hospodářství;

e) výrobky průmyslu zvláště domácího, jakož i takového zahraničního, které za vzorné považovati se mohou;

f) modely, ornamenty a obrazy k ušlechtnění krasochuti průmyslových dělníků;

g) učební prostředky pro elementární, střední a průmyslové školy.

(Výpočet § 3 nečiní nároku na úplnost, jsou v museu věci, jež nespac zrovna do jediné kategorie zde.)

**) O nepostačitelnosti provisoria přesvědčí nás data: v letech 1862—1863 čítalo celkem 8083 čísla, v letech 1874—1894 18.195 čísel ceny nesmírné, něvadž mnohá jsou unika.

***) Tak r. 1864 do Tábora, Budějovic a Jičína, r. 1876 do Roudnice a školskou výstavu v Praze, r. 1877 do Brna a na obuvnickou výstavu v Praze, r. 1886 do Tábora, r. 1887 do Brna, r. 1888 do Glasgova, r. 1889 do Vídně a Lvova, r. 1890 na stálou řemeslnickou výstavu v Praze, r. 1891 na zemsl jubilejní výstavu v Praze, r. 1892 do Paříže, r. 1893 do Chicaga.

seum techniky vůbec a techniky živnostenskoprůmyslové zvlášť, je tím řečeno vše. Své odborně vzdělávací poslání plnilo museum po řadu let bezvadně a výlučně. Nyní ovšem převažuje jeho význam historický a jeho dosavadní oblibě svědčí číslce návštěvníků. *) K museu přináležela rozsáhlá knihovna a čítárna vzniknuvší ze soukromé původně knihovny Náprstkovy. Knihovna byla a jest neobyčejně bohatá; zejména hospodářský a statistický materiál z druhé půle 19. stol. Bohemica, Americana, Orientalia jsou jedinečná. R. 1884 čítala 37.037 knih, českých 6459, a 1894 47.596 knih, českých 8359. V nejnovější době není příliv do knihovny tak značný. **)

Specialitou Náprstkovy knihovny je spousta stereoskopických obrázků a fotografií. Řada atlantů, rozsáhlá sbírka zeměpisných map (jen sbírka závěsných map čítá na 400 kusů!), archivalie různých výstav (obrazy, fotografie, plány a diagramy) doplňují výzbroj knihovny. A jak vypadala čítárna za života Náprstka, líčí nám Edvard Jelínek ve své vzpomínkové črtě. Salon, na stolech leží nejnovější knihy z celého světa. Census Washingtonský vedle Résumé statistique z Japanu, časopisy, fotografie a při nich

*) Výkaz návštěvníků v l. 1903—1914:

rok	platící	neplatící
1903	1.853	9.075
1904	1.802	8.595
1905	1.812	10.013
1906	1.610	16.413
1907	1.385	11.363
1908	1.378	6.200
1909	1.086	5.664
1910	928	5.775
1911	1.070	6.081
1912	1.187	7.329 (mimo Sokoly)
1913	1.101	5.266
1914	665	3.122.

**) Knihovní statistika:

roku	knih napočteno	na konci	P ů j č e n o	
			uvnitř	mimo čítárnu
1897	48.460	49.148	7842	1777
1898	49.148	49.875	5238	2094
1899	49.875	50.531	4198	2181
1900	50.531	51.567	4390	2233
1901	51.567	52.256	4911	3432
1902	52.256	53.572	5312	4622
1903	53.572	54.619	6185	6535
1904	54.619	55.833	6865	7083
1905	55.833	57.090	5181	6370
1906	57.090	58.877	4964	5000
1907	58.877	59.146	4661	5427
1908	59.146	60.091	1039	3445
1909	60.091	60.885	1134	4610
1910	—	—	1306	4607
1911	—	—	1190	4078
1912	—	—	926	3984
1813	—	—	899	4201

hned zvětšovací skla. Náprstka zajímaly knížky o praktické humanitě, o moderních zařízeních zahraničních, o ženské otázce a svépomoci.

A čítárna byla střediskem českých žen, probudilých a vzdělaných, seskupivších se kolem Náprstka a podporujících jeho vzdělávací a osvětové snahy.

IX. Náprstek a česká žena.

Již Amerika ukázala Náprstkovi t. zv. ženskou otázku. Jistě vynikl mu rozdíl mezi ženou Starého světa, buďto tichým, nevědomým, hospodářským tvorem, nebo malichernou, ješitnou, rovněž tak nevzdělanou mondainou, a ženou Nového světa, jež věděla o svém poslání, věřila v ně a je chtěla. A úcta k této nové ženě to byla, jež vedla ho k pomníkům její činnosti. Poznal význam ženy v humanitních snahách, v otázce vzdělání rodiny i lidového, poznal, jak blahodárny vliv může mít žena v národním kulturním společenství. Srovnání se vnucovalo znovu a zkušenosti, jaké občany dává americká matka státu a jakou platnou občankou je sama, ukazovaly mu, kde má nasadit síly, aby prospěl národu. Americký pobyt ukázal mu také metodu v postupu: časová ekonomie je mu i zde heslem. Zisk času v domácnosti — zdokonalit výchovu a umožnit sebevzdělání.

Dne 22. prosince 1862 přednášel Náprstek na Střeleckém ostrově o kuchyňských strojích a racionelním řízení domácnosti, propaguje horlivě americkou tendenci: úspora času, práce, kapitálu; 5. ledna 1863 o předmětech domácího hospodářství se týkajících, vystavených na londýnské výstavě, hlavně o šicím stroji a domácí ledniče. I v této přednášce poukazuje Náprstek na smysl vynálezů v oboru domácího hospodářství: uspořit ženě času a práce, aby se mohla intenzivněji věnovati výchově dětí, sebevzdělání a veřejnému životu. V dalších přednáškách vykládal už speciální ženská themata: o ženské otázce, o vynikajících ženách cizích a o způsobilosti žen ke všem oborům lidské práce. Že porozuměly ženy Náprstkovi, ukazuje adresa podepsaná předními paními českými, v níž se praví: » . . . Sezval Jste krajanky své, abyste je obeznámil se stroji, jichž zavedením by se docílila znamenitá úspora času a peněz; mnozí viděli jen stroje a vypočítávali výhody z nich plynoucí. My Vám ale porozuměly a pochopily jsme, že nám ukazujete, jak se jedině jimi otevře ona tuhá brána stoletých předsudků, která před námi uzavírá duševní svět Vám, pane, náleží čest, že Jste měl v národě našem první cit pro bídu naši; neboť bídou jest, umírá-li švadlena při vší své pilnosti hladu; bídou jest, musí-li matka zanedbat ducha svých dětí proto, že vyžadují klopotné práce hospodářské její činnosti; bídou jest, vychová-li se dívka jen pro muže a vstoupí-li v sňatek jen proto, že nedojde jinak zaopatření; bídou je, cítí-li ženština v prsou svých vlohy a musí-li je umořiti proto, že společnost jich použití

nedovede a nechce Vy, pane, první Jste k nám volal: Buďte činní, rozdělíme se s vámi o poklady vědy, umění a průmyslu . . . Ano, my se budeme učit, my se budeme vzdělávat . . . manželka nebude již závažím, nýbrž spolupracovnicí, milenou, skutečnou družkou muži, a otec, ježž vyrve předčasná smrt z náručí mladě jeho rodiny, opustí ji aspoň bez hlodající bolesti, že zůstává děti své veřejné dobročinnosti, a zanechá jim matku, která bude hrda, že je s to, aby je sama uživila a vychovala. Nepatrný se zdál úkol, který Jste si zvolil, a přece se ukáže, že byl ten největší . . . » (Pam.) 3. února 1863 vydalo 300 žen svolání, v němž ohlašuje myšlenku průmyslového musea všemožnou podporu.

Snahou Náprstkovou bylo, aby uvědomělé ženy seskupil kolem sebe v nějaké organizaci. Za pomoci Karoliny Světlé a Sofie Podlipské ustavil se skutečně »americký klub dam«. Dne 15. ledna 1865 byla první klubová přednáška; přednášel dr. Studnička o astronomii (Pam.). Klubovní místnosti opatřil Náprstek ve svém domě, svou knihovnu, potomní knihovnu Průmyslového musea, dal klubu k dispozici. Pořádaly se přednášky a vycházky;*)

*) Stůž zde přehled přednášek a vycházek v letech 1865—73, pokud se týkají hospodářství a hospodářského podnikání: 1865: 13. srpna návštěva parního mlýna a pekárny na Smíchově. — 8. září návštěva plynárny a Rohanského ostrova. — 1. října návštěva plynárny městské. — 15. října návštěva továrny na čalouny. — 29. října návštěva technologické sbírky. — 8. prosince přednáška pana J. Zemana »Cukrovarství«. — 10. prosince návštěva cukrovaru v Modřanech. — 26. prosince přednáška p. prof. Mayera »Pára a parostroj«. — 1866: 14. ledna přednáška p. Vojty Náprstka »Životopis Franklinův«. — 21. května p. prof. Mayera »O magnetismu«. — 8. září návštěva továrny na čalouny a papír v Bubenči. — 23. září návštěva pomologické zahrady. — 1867: 13. ledna p. Wellner: »Národní hospodářství«. — 20. ledna p. řed. Weber: »Telegraf«. — 17. února p. Wellner: »Národní hospodářství«. — 25. března p. V. Náprstek »O nových vynálezech«. — 12. května p. Náprstek »O amerických ženách a jejich činech«. — 7. července p. prof. Mužák: »Světová výstava v Paříži«. — 15. srpna návštěva parního mlýna a parní pekárny na Smíchově. — 28. září návštěva hedvábnické výstavy na Žofíně. — 29. září návštěva ovocnické výstavy. — 6. října návštěva Sieburgovy továrny na tafety v Bubenči. — 20. října návštěva technologické sbírky. — 10. listopadu p. V. Náprstek »O vaření plynem«. — 1. prosince p. prof. Šimáček »O mýdle, světle a topení«. — 1868: 26. dubna p. V. Náprstek »O vaření plynem« (Žofín). — 8. září návštěva pomologické zahrady. — 20. září návštěva městské plynárny. — 27. září návštěva Sieburgovy továrny na tafety a Piettovy papírny v Bubenči. — 4. října návštěva parního mlýna a pekárny na Smíchově. — 11. října návštěva technologické sbírky. — 25. října návštěva cukrovaru v Modřanech. — 8. prosince prof. Studnička »O ekonomii«. — 1869: 10. ledna p. Kheil »O penězích«. — 13. května návštěva továrny páně Ringhofferovy na Smíchově. — 24. června návštěva továrny p. Heineho v Nekazance. — 12. srpna návštěva továrny na porcelán na Smíchově. — 26. srpna návštěva Kauffmannovy tkalcovny a továrny na šití a prádelny. — 7. října návštěva Dra Spirka parní prádelny a ústavu pro barvířství na Pelci a Tyrolce. — 14. října návštěva továrny p. Müllera na mýdlo a svíčky v Karlíně. — 24. října návštěva obecní plynárny. — 28. října návštěva strojnické továrny pp. Märky a Süsse v Karlíně. — 31. října návštěva parního mlýna a pekárny na Smíchově. — 4. listopadu návštěva p. Pštrossovy továrny koželužské. — 21. listopadu profesor Studnička »O hospodaření«. — 1870: 20. března V. Náprstek »Nové vynálezy a jich upotřebení«. — 14. července návštěva Dra Spirka parní prádelny a barvírny na Pelc-Tyrolce. —

přednášky z nejrůznějších oborů a vycházky jak sledující cíle vzdělavací, tak vyznačující směr zábavnější. Přednášek i vycházek bývalo hojně; také účast na nich byla značná.*) (Také prof. dr. Albín Bráf od r. 1877 přednášel v americkém klubu dam.)

Dámy soustřeďovaly se v čítárně,**) četly, ba i zpěvní kroužek pořídily. Ani praktická humanita nebyla zanedbávána. Svědčí o tom časté vycházky do chorobince, chudobince, nemocnic, večírků pořádaných pro hluchoněmé a slepé děti. Také pro školní mládež pracovaly. Rada výletů a her a dětských dnů je toho dokladem. Na začátku r. 1867 improvisoval klub ve svém středu jakési konsumní družstvo, jež nakoupilo různé zboží ve velkém a členkám je prodávalo v klubovních místnostech. V prodeji se

11. září návštěva Sieburgovy továrny na tafety a Piettovy papírny. — 25. září návštěva parního mlýna a pekárny na Smíchově. — 14. října návštěva továrny p. Daňka a spol. — 20. října návštěva p. Müllera továrny na mýdlo a svíčky. — 23. října návštěva obecní plynárny. — 27. října návštěva knihtiskárny p. J. S. Skrejšovského. — 1871: 16. května návštěva hospodářské výstavy v Kanálce. — 5. listopadu návštěva obecní plynárny. — 10. prosince výstava nových vynálezů pro domácnost. — 1872: 10. března p. Kheil »O burse«. — 19. května návštěva druhého oddělení průmyslové výstavy na staroměstské radnici. — 23. května návštěva Röhrigovy továrny na vlněnou plst v Bubnech. — 7. července návštěva stavby hlubočepské buštěhradské dráhy. — 29. září návštěva městské plynárny. — 13. října návštěva technologické sbírky. — 20. října návštěva Piettovy papírny. — 1873: 14. prosince prof. A. Studnička »Světová výstava ve Vídni«. — 21. prosince prof. A. Studnička »Světová výstava ve Vídni«. (Pam.)

*) Výkaz návštěvy přednášek a poučných vycházek (Pam.):

Rok	Kolik přednášek	Kolik přednášek	V jedné průměrně přítomno dam	Kolik vycházek	Kolik dam průměrně účastnilo se vycházek
1865	8	24	41·75	31	37·12
1866	12	27	57·—	20	50·—
1867	18	32	57·63	17	29·17
1868	18	28	58·25	25	33·66
1869	16	26	63·05	31	25·—
1870	16	22	50·86	27	25·—
1871	20	27	58·62	13	31·61
1872	24	31	51·38	20	41·—
1873	12	27	48·07	4	22·50
1874	17	27	48·44	12	22·91
1875	13	22	52·81	8	28·50
1876	11	17	50·28	11	36·63
1877	14	28	49·25	9	32·44
1878	18	24	50·54	10	40·30

**) Výkaz návštěvy v čítárně (Pam.):

Rok	Kolik dnů čítárny	Průměr dam na jeden den	Rok	Kolik dnů čítárny	Průměr dam na jeden den
1869	99	36·23	1877	104	34·19
1870	101	36·28	1878	99	43·16
1871	111	30·13	1879	95	44·26
1872	107	30·84	1880	94	42·68
1873	108	25·65	1881	93	44·84
1874	110	27·54	1882	97	41·64
1875	100	28·87	1883	89	39·54
1876	106	34·92	1884	96	37·57

členky střídaly; když však nevykazovalo výsledky příznivé, bylo od této akce upuštěno v prosinci r. 1868.*)

Dne 15. února 1870 vydán byl policejní zákaz klubu. Klub měl nyní na vybranou: buď organisovati se jako spolek v rámci spolkového zákona anebo trvati jako volná společnost. Klub zvolil druhou alternativu.

(Dokončení.)

Vývoj sociálních ideí a hnutí.

Populární nástin.

13. Nauka o přirozeném stavu a revoluce francouzská.

Kromě těchto specificky socialistických teorií nechybělo před revolucí ani se strany vůdčích osobností politických projevů proti právu vlastnickému. Merkantilism svými přehojnými regulujícími, výchovnými a podněcujícími opatřeními k povznesení velkého průmyslu (zprvu manufakturního a později továrního) a vývozní tržby posiloval a vždy k většímu hospodářskému významu přiváděl movitý kapitál a měšťanstvo. Poněvadž však stavovské rozdíly a řády středověké ponechány byly absolutismem po většině nedotčeny, vedla neshoda mezi hospodářským významem a politickou bezprávností v měšťanstvu k odporu proti všemu státnímu poručníkovaní a potlačování individua, k touze po rovnosti a k požadavku absolutní svobody osobní i hospodářské a svrchovanosti lidu. Co pak se těmito požadavkům přiči, zavrhovalo se jakožto nepřirozené a žádala se restituce přirozeného prý stavu a řádu, umělým vsahováním státu porušeného.

V době obecné skepse a kritiky arci ani vlastnictví soukromé nemohlo nebýti předmětem zkoumání, osočování a zavrhování, třebaže že individuum, jeho práce i výtěžek její měly zásadně býti svobodny. Nejprve v Anglii, kde záhy vyvinul se stav dělnický a vzkvetl velkopřůmysl, a nejvíce ve Francii, kde hospodářské, politické a sociální nešvary byly větší než jinde, a kde království zbytečnými a konečně již jen nešťastnými válkami a bídným finančním hospodařením zlo jenom vždy nesnesitelněji stupňovalo.

Kromě zmíněných již četných utopistů nechybělo již před revolucí politiků ani theoretiků, vlastnictví nepřátelských. Filosofický podklad dal naivním dosud většinou komunistickým snahám teprve Rousseau. Dle jeho nauky jsou všichni lidé od přírody dobří a sobě rovní; nerovnosti majetku, postavení, duševních i mravních vlastností jsou teprv umělým plodem kultury (výchovy a vzdělání) a s ní soukromého vlastnictví. Rousseau mluví s hořkou nevolí o rozdílu mezi bohatstvím a chudobou a ohyzdných prý

*) Největšího obratu dosáhly cukr a káva: r. 1867 koupeno cukru za 1781·53 zl., prodáno za 1628·13 zl.; kávy koupeno za 1004·34 zl., prodáno za 941·585 zl.; v r. 1868 koupeno cukru za 1844·80 zl., prodáno za 1636·56 zl.; kávy koupeno za 1233·655 zl. a prodáno za 1152·96 zl. (Pam.)

zapsaným v knihách. Ale intabulace nahrazena je uložením listin která má náležitosti vkladné listiny, na soudě. Ustanovení tato jsou povšechného rázu a budou míti působišť ve všech zemích korunních. Ale, pokud týče se nemovitostí nezapsaných ve veřejných knihách, lze, zřetelem k tendenci pojmouti veřejný statek do veřejných knih, tendenci jevíci se v některých zemích v obligátním, v jiných ve fakultativním zápisu veřejného statku, míti za to, že široký a důležitý význam budou míti ona ustanovení tam, kde z těch či oněch důvodů knih veřejných není.

(Pokračování.)

Příspěvky k dějinám vzniku a vývoje svépomocných a vzdělavacích snah českých v l. 1860—1873.

K devadesátému výročí narození Vojty Náprstka.

Václav Jíra.

(Dokončení.)

X. Drobnosti z působení Náprstkova.

Za Bachovského absolutismu byl veřejný život český omezen jen na hostince a kavárny. Náprstek hned brzo po svém návratu z Ameriky dovedl seskupiti kolem sebe vlastenecký kruh vynikajících českých lidí a pořádal dýchánky s náměty politicko-vlasteneckými a hospodářskými. Také Národní Listy děkují za svůj vznik schůzce předních mužů u Náprstka v říjnu r. 1860, jímž účastnili se Palacký, Rieger, Purkyně, Tonner, Tomek, Šimáček, Grégr Edvard, a kde se radili o velikém denníku českém. Vybrán byl Dr. Julius Grégr za vydavatele a časopis nazván Národní Listy. Také byl Náprstek do života politického vypraven. Byl r. 1863 kandidován za poslance a při té příležitosti ve volebním svolání rozvinul svůj program, podobný velice programu hlásanému přítelem Šimáčkem, plán hospodářskopolitické kultury hluboký program školský.*)

Hlavním směrem jeho činnosti byla humanita. Neúnavně propagoval u nás humanitní praxi, jak ji viděl v Americe. Tak na př. ve dnech 5., 25. a 26. března 1865 přednášel o dobročinných vzdělavacích ústavech v Anglii, Skotsku, Americe a Australii (Serp. R. 1866 postavil se i s klubem dam do služeb raněným a nelétoval nákladů ani námahy.**)

*) Ve volebním svolání praví: »... vedle politického zřízení závisí budoucnost naší země na činnosti duchovní a živnostní občanstva. Vše, co k rozšíření a zvelebení činnosti té prospívá, budu považovati za úlohu svou a teď nespustím zřetele se školství a ústavů peněžních (spořitelny, zálohy, banky a t. p.), a zvelebování rolnictví, průmyslu i obchodu, jichž nám ve vlasti naší tím více třeba, když po stoletích jen po macešsku bylo o ně staráno < Dále mluví o školách pro mládež, vzdělání žen a prohlašuje za svůj úkol pečovat o zakládání škol průmyslových, řemeslnických a obchodních a napomáhati zařizování muzeí a výstav průmyslových.

**) Podrobný výkaz této činnosti je obsažen v Památku.

Náprstek byl také zakladatelem První občanské záložny v Praze (založena 1. září 1869 s účelem, aby podporovala drobný průmysl a řemeslo). Od počátku podporuje Českoslovanskou obchodní akademii.

Vědce vítal velmi rád ve své knihovně. Naši cestovatelé, vynikající cizinci, všichni rádi ubírali se k Halánkům a Náprstek stával se jaksi světovým konsulem v Čechách. I na př. japonští inteligenti bývali jeho hosty. Cizím badatelům vycházel Náprstek velmi ochotně vstříc.*) Edvard Jelínek ve své vzpomínce na Vojtu Náprstka (Světozor) líčí nám velmi případně srdečnost a přístupnost Náprstkovu.***) Také velmi výstižně charakterisuje Náprstkovo nazírání na smysl a úkol lidské činnosti slovy: »... Člověk pracující, jako součást nesmírně složitého stroje všelidské existence, její vyspělosti a pokročilosti, v nejrozmanitějších oborech tvoření, vzbuzoval v něm jen úctu a uznání za to, co společné věci skýtal.«

Jinak zájem Náprstkův byl všestranný. Zajímal se i o otázky vojenské, o spisy o významu poddůstojníka, o zadovkách, torpedech, kanonech a vojenské výchově a pod.

Dům Náprstkův také spojil důvěrně oba vynikající muže, Šimáčka i Náprstka. U Náprstkův seznal patrně Šimáček svou potomní prvou choť Ludmilu roz. Křížkovou, s níž se r. 1863 oženil. A Náprstek uzavřel v tichu dne 25. února 1875 sňatek s její sestrou Josefou. Obě dámy byly dcerami Náprstkova zaměstnance. Jimi spříznili se oba mužové a přátelství jejich bylo velmi intimní.

A jak bylo s jeho velikými plány z dob vídeňského pobytu? Zeyer odpovídá asi těmito slovy: Zklamání, pokles nadějí nezačal na něm skoro ani stopy, pracoval s chutí v Čechách, ale důvěrnému příteli dlouho po svém návratu do vlasti podepsal se v dopise poor sailor — ubohý plavec. Co vše tají tato dvě slova!

Náprstek zemřel poměrně náhle. V prostřed lidumilné činnosti byl 30. srpna 1894 raněn mrtvicí. Zpočátku ukazovala se možnost dalšího života, ale pak stav se zhoršil a Náprstek dne 2. září 1894 zemřel.

XI. Příspěvek k otázce Chleboradově.***)

Příklad pionýrů Rochedalských působil velmi intensivně po celé Evropě. Také u nás; ovšem nejdříve u inteligence pronikla

*) Vřele vzpomíná na Náprstka na př. Maurice Edmund, jenž konal po jistý čas v Čechách studia pro svůj spis: »O revolučním hnutí r. 1848—1849 v Itálii, Rakousku, Uhrách a Německu.«

**) Jelínek napsal první svůj feuilleton o bídě a milosrdenství u slovanských národů. Brzo po uveřejnění dostal pozvání do knihovny Náprstkovy, kde mu doporučena jakási kniha. Přišel do kroužku v obyčejném oděvu, omlouval se a Náprstek mu na to řekl: »Z toho si, prosím vás, nic nedělejte, u mne kabát neplatí. Vidím lidi raději vždy v šatech, ve kterých pracují, než v kabátech, ve kterých lelkují.«

***) Chleborad Fr. L., nar. r. 1839, vyrostl ve skromných poměrech, r. 1866 jmenován doktorem práv. Úspěch založen přivedl ho na myšlenku podobných

myšlenka podobných organizací mezi dělnictvem. Jistou zásluhu má Dr. Chleborad, jehož působením vznikly nápodoby organizací rochedalských t. zv. Ouly. Chleborad byl muž velice nadaný, ale ještě spíše ctižádostivý a ctižádost ta právě byla neposledním momentem, aby vystoupil pro blaho dělníků. Po nedlouhém osobním působení na dělnické kruhy svolal dne 1. března 1868 veřejnou schůzi na Žofín, na níž založen byl potravní spolek »Oul«. Potraviny měly být kupovány ve velkém, prodávány za běžné ceny a užitek měl připadnouti fondu základnímu. Příklad Oulu působil velice rychle; během roku bylo v Čechách na 70 podobných spolků. Pochodňová slavnost zkazila Dra. Chleborada ještě více. Nebránil, aby jeho podobizna rozšiřována byla v dělnictvu, rukou autokratickou zasáhl do jeho života spolkového, a když se začaly projevovati jiné názory, diktátorsky jim čelil a jejich autory odstraňoval. Po zastavení časopisu »Dělník« počal vydávati »Oul«, a když do něho získali si přístupu jeho protivníci, »Jednotu«. Dal si odhlasovati, aby se »Jednota« odbírala povinně pro každého člena Oulu, ale když »Oul« podnikl proti tomu rozhodnutí bezohledné tažení, dal usnesení zrušiti a dluhy a ztrátu převedl na spolek. Ze strany »Oulu« podniknuta byla proti Chleboradovi rozsáhlá kampaň, potají podporována Sladkovským i Grégry, také Šimáček se připojil a vytkl Chleboradovi ješitnost, nerozváženost a zaslepenost.*) Proti nájezdům na svou osobu vydal Chleborad**) brožurku nesmírně jej vynášející a tak nízce podkuřující, že je nemožno, aby podobné hyperbyzantinismy byl psal dělník.

První část brožury je obranou proti znehodnocujícím úsudkům protivníků o mladém doktorovi. Zde lze čísti nejvíce byzantismu. Byl prý velikým vychovatelem; vůbec je velice vzdělaný člověk, muž šlechetné povahy a horlivý vlastenec. Vrcholný je pasus, jenž také podává nevývratný důkaz, že autorem brožurky není dělník, »... že co doktor práv, mladík uhlazených mravů a

podniků u dělnictva a Rochedalští mu ukázali cestu. Exponoval se v Oulech; když byl odstraněn, věnoval se bance Slavii, jež měla původně realizovati pojišťování dělnictva pro případ smrti a invalidity. Pokus jeho habilitovati se se nezdařil (»Soustava národohospodářské politiky« 1869). Pro prudkou povahu rozešel se se stranou mladočeskou; ve volbách chabrusových měl — proti svému přání — smutnou účast. Odtud žil v Černém Kostelci, Ledči, Jičíně, Moravské Ostravě, Brně, na Slovensku, až konečně usadil se na Krimu. Vydal řadu spisků, z nichž uvedu Boj o majetek 1884 a brožury: Dějiny zákopníků rochedalských a Spása dělnictva československého.

*) Šimáček píše: »Nám se zdá, že stálé to velebení Dra Chleborada v jistých listech co patriarchy a otce dělnictva oslepilo jej samotného a že přikládá váhu slovům, kteráž nejsou než slova — kteráž by se měla tedy s rozvahou bráti. Chvála přehnaná, s kterouž u nás nikdy se neskoupilo, zavedla již mnohého, že viděl v sobě více, než mohli v něm střízliví lidé nalézt. Zdá se nám, že následkem toho všeho Dr. Chleborad skutečně drží se za jakýsi druh vykupitele a při tom za neomylného. V tom potvrzují nás události, kteréž se v posledních dnech v Oulu sběhly.«

**) Brožura, již napsal anebo alespoň víc než inspiroval Dr. Chleborad, nesla titul: O doktorovi Chleboradovi, tak zvaném patriarchu dělnictva československého. Bratrům dělníkům od dělníka na uvážanou. 1869.

poživatel pohodlí hraběcího domu, mezi nás vstoupit a s námi v krčmách se radit neostýchal, bylo zajisté velikým sebezapřením«. V další části brání se výtce velikášství a snaží se vysvětliti záležitost podobiznovou, kde zaznamenávají se dva vpravdě klasické výroky jeho, jež ilustrují jeho povahu;*) vykládá se otázka prodeje doktorových spisů, záležitost »Dělníka«, »Oulu« a »Jednoty«. Na konec podává pak »dělník« doktoru několik »výtek« a rad. Že je prý důvěřivý, kladě důraz na zbožnost a svobodomyslnost, centralisuje, brání se proti lidem, s nimiž by se špinit neměl, že se obětuje, a radí mu, aby stál mimo předsednictvo spolku.

Podrobíme-li formu textu a výrazy rozboru, zjistíme, že rozhodně spisek byl doktorem inspirován, ba je více než pravděpodobno, že byl jím samým sepsán.

K této brožurce »Oulisté« nemlčeli. Vkrátku vydali jiný spisek,**) až příliš řízný, v němž Dru Chleboradovi zle vyčinili. Jeho libovůli prohlásili za drzost, vytýkali mu denunciantství a indiciemi vedou důkaz, že autorem spisku oslavného je doktor sám. Správně poukazují, že výtka »drzí krejčí« je nedělnická.***) Vytýkají mu diktátorství, nezkušené manipulace, pak i neschopnost a nezákonné jednání v případě brožurek i »Jednoty«.

Z kruhu přátel Dra Chleborada vyšla replika pod titulem »Dr. Chleborad a jeho nepřátelé« od Emila Školy, psaná dosti střídavě, ale hlavních výtek vyvracetí se jí nedaří. Za to obviňuje protivníky z nedbalostí, že i nechali zničit účetní knihy povodní, vidí v jednání jejich osobní mstu a touhu zříditi si vlastní spolek jako rejdiště pro své stvůry, dovolává se autority Kampelíkovy.

Přesto však podařilo se protivníkům Dra Chleborada znemožniti, takže musil odstoupiti. Tím však spolku pomoheno nebylo. Ouly staly se pak rejdištěm jiných živlů nejen ctižádostivých, nýbrž i nepoctivých, upadaly a ve svém gros kritického roku 1873 nepřečkaly. Některé z nich ovšem ještě živořily i pak, ale brzo dokrvácely.

Kritika této činnosti je na snadě a provedl ji již Šimáček v retrospektivní úvaze v Poslu z Prahy roč. 1879 č. 32. Praví: »Myšlenka potravních a zásobních spolků mezi dělnickým a vůbec nemajetným obyvatelstvem fabrických měst zajisté jest pravá a spasná, avšak s tím divadelním, ba namnoze až kejklířským způsobem, s kterým u nás vystoupila, prostá toho vyššího posvěcení, jímž rochedalským pionýrům stala se požehnáním... nemohla se u nás dočkati výsledků. Povstala z mody a zašla jako moda, pohřbila chvástavé své patriarchy a apoštoly, připravila tisíce

*) »... Jak mne do nebe vynášíte, tak mne do bláta zašlapete..., abyste škodu neměli, vymalujte mne třeba jako hastroše!«

**) Dr. Chleborad a spisek vydaný pod titulem »O Dru Chleboradovi, tak zvaném patriarchu dělnictva českoslovanského.« Od dělníka a ne od doktora.

***) »Vždyť žádnému pokročilemu dělníku ani nenapadne posmívati se druhému pro jeho řemeslo... My soudíme, že to od doktora není chytré, vychloubati se napořád vůdcovstvím dělnictva a pak se poctivému zaměstnání dělníků vysmívati...«

o úspory a tisícero rozhořčenost a trpkost v kruzích důvěřivého lidu našeho... Není pochybnosti, že prokáže se myšlenka spolků těchto mezi pracovními třídami lidu našeho, avšak budou musít zjednat si vlastnosti rochedalských vzorů svých, budou musít choditi v jejich šlépějích — skromně, tiše, vytrvale pracovati o společném podniku, vybírat a připouštět do spolku jen druhy osvědčené, stejného smýšlení — a pak se budou těšiti krásným výsledkům...» Šimáček připisuje dále fiasko těchto spolků také politickým štvanicím a míní, že nebýt nezdravých poměrů politických, »vítr s potravními spolky ›ouly« nebyl by se ujal a zachvátil celé Čechy a Moravu, myšlenka spolků těchto by pomalu byla kráčela jako myšlenka záložen, bylo by se jich málo zřídilo, avšak na pravých místech s dobrou organizací a byly by se do dneška udržely«.

Tuto kritiku Šimáčkovu lze bez výhrady podepsati: zdůrazňuje dobře hlavní příčiny nezdaru: osobní nedostatky, hlavně ctižádost, nezkušenost a lehkomyšlnost, a ve věci samé pak překotnost bez vývojových precedencí.

XII. Závěrečné úvahy.

Přihlédneme-li blíže k době hospodářského našeho obrození, jejíž tep snažily se tyto příspěvky aspoň zhruba a zpozdálí zachytiti, zjistíme sn dno, že i v takové periodě všeobecného kvasu jsou ideové proudy a činitelé, jejichž vliv je trvalý a které takřka vrostou do tohoto vývoje, a na druhé straně jsou zase zjevy ne snad efemérní, ale jistě hodně episodické, byť i vystoupily s uceleným a jistě pozoruhodným námětem, jehož však vývoj dějinný se nezmocnil, anebo bouřlivě vyvěřely a mocně draly se do popředí, aby brzo podlehly rozkladu a zkáze. Podobnými episodami jsou jistě Kampelíkův návrh kolaturních spořitelů a Chleboradovy ouly.

Jistě nelze Kampelíkovi upírati hodně ušlechtilého zánění pro věc, ani hodně mnoho zdravé zkušenosti a bystrosti v řešení dané otázky, ale dvě jsou hlavní příčiny, v jeho vystoupení spočívající, že návrh vyšel na prázdno. Předem anachronism formy návrhu a ideje organizační (nezapomínejme, že Kampelík patří starší generaci tak asi Jungmannovské a že hlavní činnost jeho vyzněla už v letech čtyřicátých) nepřibližoval jej době; a na druhé straně zase praktická organizace a konstituce podobných ústavů předstihla by povážlivě vývoj, který musil se prve vypořádati s celou řadou problémů předběžných. (Vizme pomalý krok zákonodárství v otázce kontribučenských fondů a okresních hospodářských záložen! Jaká časová distance!)

Vezměme Dra Chleborada. Jistě nebyl bez nadání. Ale byl příliš mlád, nezkušený a slavomem zaslepený. Nedovedl kriticky vystihnouti důvody úspěchu u Rochedalských. Neviděl, že na stupni jejich uvědomění se musil organism vyvinouti samovolně, přirozeně, a chtěl přenést cizí štěp do nepřipravené půdy. Dělnictvo

naše bylo třídně neuvědomělé, v mizivé menšině zmitáno různými směry politickoideovými, v ohromné většině tupě amorfní; bylo by bývalo více mužů potřebí, aby znenáhla přivedli mássu k vědomí. Znenáhla a systematicky pronikající její život, vytvářeli by zvolna nové podmínky. Ne však prudkým výbuchem chtítí vtaviti sem instituci, beze vsí nutné průpravy a svědomité kolikaleté spolupráce mnoha průkopníků. Ouly vybuchely v širokou, ale pavučinnou síť, soustředily kolem sebe hrst ctižádostivců, škorpilů, povalečů, gros dělnictva zůstalo celkem apathické, a organisace se sama svou slabostí ztrávila, přechávši povětšinou jen o málo let »slávu« svého »spasitele« a »patriarchy« (sotva třicetiletého!).

Jak jinak jeví se dvojice Šimáček-Náprstek! Hluboký byl jejich vliv na vytváření našich hospodářských počátků, a nezvrtly-li Lehrjahre našeho hospodářství ve Flegeljahre, byla to jen jejich zásluha. Ti dva byli skutečnými, ne pouze heslovými, patriarchy našeho života hospodářského. I odmyslíme-li všechnu jejich činnost nabádavou, politickou ať v širším ať v užším smyslu, a ponecháme-li jen jediný hmotný výsledek — české záložny a české průmyslové museum, netratí ani nejmenšího na svém významu. Neboť obé — český ruch záloženský i průmyslové museum — srostly tak dokonale s celým naším vývojem hospodářským, že prostě nevytrídíme jich z něho, abychom nerozbili celý jeho smysl. Práce jejich vyniká žádoucími dějinnými charakteristiky: systematickostí a methodikou. Všechno jejich buditelské a apoštolské (abych užil znamenitého označení Zeyerova) působení, veškeré jejich dlouholeté úsilí nese se takřka železně usoustavněno za jediným cílem — za zpevněním života národního zmene zmocněním jeho hospodářské činnosti. A v cestě k tomuto cíli postupují methodicky, volí a zamítají prostředky se vzácnou bystrostí. Kladení důrazu na svépomocnou činnost, zvýšená snaha usoustavit, prohloubit a zodbornit vzdělání, důraz na rychlení zdravého vývoje, jenž nemá býti serván a maten násilnými, přitlačovacími se mu organismy, nýbrž podporován odstraňováním překážek a spoluputovbou jeho podmínek, to jsou methodické prostředky k cíli.

Oba byli k svému úkolu již povahově předurčeni. U obou už z mládí týž praktický smysl, střízlivý klid, jasná rozvaha, málo slov a více činů. I fantastické plány mladého Náprstka, přihlídneme-li blíže, nejsou jen a jen mátožnými chimérami, spíše jsou poměrně dost konkrétní a řekl bych skoro velmi »všedně« pozemské bludy. A jak bychom se jinak vyrovnali s různými jeho výroky, rovněž z mládí, jako že vědou a uměním nejvyšší účel povolání lidského se uskutečniti nedá, a s entusiasmem pro činnost praktickou. I do té Ameriky nechce proto, aby si tam založil chaloupku a tam žil v klidu a přemýšlel o životě a smrti, zcela »přírodně«; nýbrž Amerika má mu býti prostředkem stvořit si noc k uskutečnění plánů a k obrození vlasti.

Oba mužové se všemožně vzájemně podporují. Šimáček horlivě fedruje museum a Náprstek podporuje ho v zakládání záložen a i jinak spolupracují. Oba volají, ten v listech, druhý v soukromí: Učme se! Pracujme! Nenechávejme žádné své hřivny ležeti ladem! Nemařme na žádném místě svých sil, ale rozumně je rozmnožujeme! Je nás hrstka — jenom když co nejmoudřeji si povedeme, uhájíme své bytí; a opět Šimáček po Náprstkovi může opakovati: srdce moje nechápe nutnost zla na zemi a proto rád bych přinesl všechnu obět, které však též od každého požadují, aby bída, chudoba a nevědomost zmizely s povrchu země.

Velkým aktivem zůstane Šimáčkův boj proti politickému břídlství, fanfaronství a nesnášlivosti, aktivem propagace českého školství zvláště odborného, jež mu vynesla vězení; aktivem velmi závažným bude Náprstkovi jeho neunavná lidumilná činnost a jeho vliv na zdvižení úrovně české ženy. Malé bludy a omyly obou mužů úplně se oproti těmto položkám ztrácejí.

Je ovšem jisto, že těžiště našeho hospodářského a peněžního života přesunulo se na jiné, mnohem mocnější útvary, než jsou naše občanské záložny, které staly se nepřímo už jen ředitelkami naší práce; také je nám dnes faktem, že průmyslové museum má ve své většině cenu už historickou, čímž se kruh těch, kdož ho užívají budou, jistě hodně zúžil; také část knihovny má nyní (zvláště statistika) cenu historickou; ale tím je jen hodnota jejich přehodnocena, ne snížena. Všichni, kdož chtějí prohloubiti odborné své vzdělání v jakémkoli směru, viděti historii produkce ve svém oboru, budou vždy musiti obrátiti se k průmyslovému museu. Historiky všech možných oborů jistě velmi důkladně zaměstná knihovna Náprstkova.

Idea však, konečný cíl všeho snažení obou těchto mužů, nijak nezastarala. Právě tak, jako před čtyřiceti, padesáti lety, bude i dnes tak žádoucí a skoro bych řekl akutní. Myšlenka podchytit existenci naší národní prohloubením našeho hospodářství, vlastní silou, zvýšením odborného vzdělání, zrealněním naší politiky — zdaž nebyla dále hlásána prof. Drem Albínem Bráfem? A učitelská a publicistická (v Obzoru Národohospodářském) činnost prof. Dra Grubra? A nezní-li to zcela Šimáčkovsky, otevřeme-li na př. Nár. Listy z 10. srpna 1915, nebo Rozvoj ze 17. července 1915?

Nám bude vždy jasno, že nemůžeme se rozletět do neznáma bez pocitu zodpovědnosti, nýbrž že musíme znenáhla postupovat od etapy k etapě čili, abych užil srovnání, razit si cestu močálovitou krajinou, zarážet zprvu jehly, násypy a hráze zřizovat, zkrátka postavení své zpevňovat; počítat, abychom zbytečně energii neplýtvali; být v každém ohledu ekonomičtí, ale nikdy nespustit se zřetele svůj cíl.

To je kvintessencí, to je morálkou působení hospodářských buditelů Šimáčka i Náprstka.